

Demokratiskola eller hälsoprojekt

Forskning om föreningsliv, socialt kapital
och inflytande

Susanne Lundåsen

Innehålls- förteckning

Kapitel 1. Inledning	8
Avgränsning	9
Urval	10
Centrala begrepp	10
En kort historik	11
En rik forskningstradition	12
Tidigare översikter av forskning	15
Sverige i världen	17
Omgivningens påverkan på utformningen av föreningslivet	18
Kapitel 2. En internationell utblick	20
Hur bör en demokrati vara?	20
Tocqueville och det amerikanska föreningslivet	22
Politisk kultur	22
Den fungerande demokratin	24
Föreningsliv som skapare av socialt kapital: resultaten ifrågasätts	25
Sammanbindande eller överbyggande socialt kapital?	28
Svala demokratier	29
Senmoderna samhällen	30
Demokratipooler i stället för demokratiskolor	32
Framtida utmaningar	34

Kapitel 3. Sverige	39
Individualismen i Sverige	39
Medborgare i beredskap	40
Föreningar och valdeltagande	40
Kris eller inte?	41
Ny tid	42
Demokratiskolor eller fåtalsvälde?	44
Kapitel 4. Inflytande över politiken	49
Inflytande: Föreningsliv och intressegrupper	49
Föreningars olika inflytande över politiken	51
Att fångas in eller att påverka	53
Föreningsliv och lokal politik	54
Politiska partier och civilsamhället	55
Lokalt och globalt?	58
Frågor för framtiden	60
Kapitel 5. Föreningsliv och hälsa	63
Föreningsengagerades hälsa	63
Sjukfrånvaro och socialt kapital	64
Socialt kapital och hälsa	66
Kapitel 6. Avslutningsvis	69
Teorierna och frågorna	69
Föreningar och välbefinnande: en annan värld?	70
Frågor som söker svar	71

Boken ges ut av Sektor3 - Tankesmedjan för det civila samhället.

Tidigare studier:

Frihet utan oberoende – civila samhället och relationen till stat och kommun.

Linderyd, Andreas (2008) Ersta Sköndal Högskola och Sektor3

Att ge eller att beskattas – avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige eller andra länder.

Trägårdh, Lars och Vamstad, Johan (2009) Ersta Sköndal Högskola och Sektor3

www.sektor3.se

Förord

Sektor3 är en tankesmedja för det civila samhället som har till uppgift att synliggöra, granska och väcka debatt om förutsättningarna för och betydelsen av det civila samhällets organisationer i Sverige.

Tidigare har Sektor3 initierat två andra större studier såsom *Frihet utan oberoende* och *Att ge eller att beskattas*. Detta är den tredje studien och den har i sitt innehåll en lite annan karaktär än de två första. Syftet med denna studie är att kartlägga forskningen om föreningslivets betydelse kopplat till demokrati och hälsa ur ett svenskt perspektiv. Frågeställningen var om det fanns kunskapsluckor inom detta forskningsfält och hur de i så fall ser ut.

Denna bok kommer att ge dig en mer komplex bild än så och väcker mer nyfikenhet än den ger tydliga svar. Blir vi mer hälsosamma för att vi är föreningsaktiva? Eller är det de redan hälsosamma som är föreningsaktiva? Bidrar föreningslivet till ökad demokrati eller tvärtom? Vad är hönan och vad är ägget? Forskarnas syn skiljer sig åt och svaret sitter vi nog bara på själva. Vad tror du?

För att boken ska leda fram till en reell diskussion har vi tagit fram några frågeställningar som du hittar efter varje kapitel. Använd gärna dessa för att själv fundera vidare eller kanske ihop med din styrelse, ledningsgrupp eller din studiecirkel? Vi vill tacka Sofia Modigh för hjälpen med dessa frågor.

Ett stort tack till Susanne Lundåsen för en givande och intressant kartläggning.

God läsning.

Eva Nordström
tf. chef Sektor3-Tankesmedjan för det civila samhället

Kapitel 1.

Inledning

Under hösten 2009 fick jag uppdraget av Sektor 3 att sammanställa forskning om föreningslivets betydelse för socialt kapital och inflytande över politiska beslut och folkhälsa i en svensk kontext. Arbetet med denna text har varit både stimulerande men även frustrerande eftersom den svenska forskningen inom dessa områden är rik och mångfasetterad och allt ryms inte inom ramen för detta avgränsade uppdrag. Denna skrift innehåller därför ett urval av publikationer.

För att kunna sammanställa denna text har det varit nödvändigt att få ta del av kritiska synpunkter och kommentarer från kolleger. Även om ansvaret för innehållet i texten är mitt vill jag särskilt tacka Jan Larsson, Johan Vamstad, Lars Svedberg, Lars Trägårdh och Pär Olausson för insiktsfulla synpunkter på olika versioner av manuskriptet. Dessutom vill jag även tacka deltagarna vid Enheten för forskning om det civila samhällets forskarseminarium för konstruktiva kommentarer.

Avgränsning

Denna skrift har till syfte att beskriva forskningen om föreningsliv och socialt kapital och om föreningsliv och inflytande. Främst avses samtida beskrivningar av samspellet mellan individ och förening och mellan förening och stat i en svensk kontext. Det finns en rik svensk forskning om det civila samhället och dess roll i andra länder för exempelvis demokratisering, men den faller i huvudsak utanför denna sammanställning. Här avses framför allt det statsvetenskapliga eller sociologiska eller, med en bredare term, det samhällsvetenskapliga forskningsfältet. Beskrivningen gäller främst forskningspublikationer (doktorsavhandlingar, böcker och vetenskapliga artiklar) som utkommit under 2000 och senare. För äldre forskning finns redan stora översikter gjorda av bland annat Vetenskapsrådet.¹ I första hand behandlas forskning om traditionella föreningar och endast marginellt det som betecknas som sociala rörelser.² Här behandlas inte heller forskning som rör de mer ekonomiska och sociala aspekterna på ideellt arbete.³ Det ideella arbetets roll i välfärdsstaten och dess mer sociala aspekter behandlas i ett stort antal publikationer av bland andra forskarna vid Ersta Sköndal Högskola.⁴ Det finns även en stor mångvetenskaplig forskning om folkbildning som också till stora delar faller utanför denna genomgång.⁵

¹ Johan Vamstad gjorde år 2006 en sammanställning av vetenskapliga publikationer om det civila samhället.

² För den läsare som är särskilt intresserad av sociala rörelser finns flera olika publikationer även på svenska, bland dem en antologi av Åsa Wettergren och Andrew Jamison, *Sociala rörelser: politik och kultur* (2006), och flertalet publikationer av Håkan Thörn, Fredrik Ugglar m.fl.. Bland de internationella författarna kan nämnas Antonio Melucci, Donatella della Porta och Sidney Tarrow.

³ Filip Wijkström har i ett flertal publikationer undersökt ekonomiska aspekter av föreningslivet.

⁴ En sammanställning av de publikationer som publicerats vid Ersta Sköndal Högskola finns på Enheten för forskning om det civila samhällets hemsida.

⁵ Översikter av forskning inom folkbildningen har gjorts vid Mimer (Nationellt program för folkbildningsforskning) vid Linköpings universitet och finns även att tillgå på Föreningen för folkbildningsforskning hemsida.

Urval

Urvalet av publikationer baseras på sökningar i databaser för vetenskapliga publikationer och på centralitet (texter som refereras av många andra) samt diskussioner med kolleger. De använda databaserna är Diva, Libris, Social Science Citation Index och Academic Search. Alla databaser har sina olika begränsningar när det gäller träffsäkerhet för sökord. Ambitionen har därför inte varit att göra en total kartläggning av samtliga publikationer. Särskilt forskningen om folkhälsa har endast fått ett mindre utrymme. Internationell forskning presenteras endast i begränsad omfattning. Refererade internationella publikationer har antingen central ställning (många andra forskare hänvisar till dem) eller representerar forskningsfrågor som ställs och har ställts av många olika forskare inom fältet.

Centrala begrepp

Några centrala begrepp för skriften är *socialt kapital* och *(neo)korporatism*. Socialt kapital är ett vetenskapligt begrepp som har många definitioner och som har undersökts på många sätt (van Deth, 2003). En ofta citerad forskare är sociologen James Coleman (1990) som hävdar att det sociala kapitalet till skillnad från humankapitalet är en resurs som finns i nätverken människorna emellan och att detta bidrar till att möjliggöra eller underlätta människors kollektiva handlande. Jan van Deth har delat in forskningen om socialt kapital i några huvudfält. Ett av dessa är den mer sociologiskt inriktade forskningen som består i studier av individers eller grupper sociala nätverk (bland annat genom deltagande i föreningslivet) – med andra ord vilka kontakter och resurser som individer och grupper har via sina sociala band till andra individer och grupper. Ett annat fält är fokuserat på vilka värderingar som kan sägas gynna skapandet av det sociala kapitalet, och där spelar den mellanmänniska tilliten en central roll, särskilt den sociala eller generella tilliten till andra människor som man inte är bekant med. Ett tredje fält består

av en blandning av sociala nätverk och värderingar. En anledning till att begreppet socialt kapital blev så populärt i forskarvärlden under 1990-talet är antagligen att innebörden är öppen för tolkningar. Detta har i sin tur gjort att forskare från många discipliner använt sig av samma begrepp och att samma begrepp kan betyda olika saker för olika forskare.

Ett par andra återkommande begrepp i denna framställning är korporatism och neokorporatism. Detta är begrepp som rör samarbetet mellan stat och organisationer. Eftersom korporatism förknippas med bland annat den typ av organisation som ett antal fascistiskt styrda stater upprättade med olika yrkesorganisationer, används ofta i stället begreppet neokorporatism för att beteckna samtida relationer mellan stat och organisationer inom demokratier. Kännetecknande för korporatismen är att staten, även genom dess förvaltning, samarbetar med ett antal utvalda organisationer i framtagandet och genomförandet av politiken (Schmitter, 1974; Lewin, 1992).

En kort historik⁶

Sveriges föreningsliv präglas av sitt historiska arv. Därför är en kort historisk utvikning nödvändig. Under 1800-talet genomgick Sverige en rad genomgripande förändringar och samtidiga växelverkande utvecklingsprocesser. Befolkningen ökade och industrialiseringen av landet tog fart. Stora delar av den tidigare bondebefolkningen flyttade in till städerna och fann sin försörjning i de fabriker som växte fram. Denna utveckling innebar många genomgripande förändringar i det svenska samhället, och traditionella former för social sammanhållning upplöstes i takt med att befolkningen flyttade in till städerna. Detta innebar också i sin tur att sociala problem och misär uppstod.

I detta omvandlade samhälle kom nya sociala rörelser att uppstå, och den brännande frågan var de problem som den rådande samhällsordningen ansågs skapa. Rörelserna protesterade ofta mot den rådande ordningen som de

⁶ Denna historik baseras främst på VR (2003) och Larsson (2008).

uppfattade som orättvisa. Till de ursprungliga folkrörelserna räknas arbetarrörelsens politiska och fackliga grenar (jämte Folkets hus- och Folkets park-rörelsen), väckelserörelsen (frikyrkor), nykterhetsrörelsen samt folkbildningsrörelsen. Idrottsrörelsen brukar också räknas hit.

En rik forskningstradition

Forskningen om det svenska föreningslivet har långa traditioner. Folkrörelsernas framväxt samtidigt med demokratiseringen av Sverige skildras i en rad studier. Gunnar Heckschers bok *Staten och organisationerna* (1946)⁷ handlar om utvecklingen av de svenska organisationernas förhållande till staten med viss tyngdpunkt på arbetsmarknadens organisationer. Här beskrivs hur staten närmat sig förenings- och organisationsväsendet. Som ett exempel på hur relationerna mellan staten och organisationerna utvecklats från 1900-talets början till dess mitt ges ett citat av landshövdingen och ordföranden för livsmedelskommissionen under andra världskriget Bo Hammarskjöld:

Den kanske mest utmärkande skillnaden mellan krigsförvaltningen nu och under förra världskriget är, att vi den här gången ha haft dessa organisationer som duktiga och lojala medarbetare icke bara i fråga om rådslag, utan också när det har gällt genomförande av viktiga åtgärder.

(Heckscher, 1951, s. 246)

Heckscher (1951) beskrev hur avgörande det varit att den svenska samhällsutvecklingen under denna period hade gått från att vara en »nattväktarstat« till ett »folkhem«. Folkhemstanken gjorde det lättare att få föreningsföreträdare att ställa upp och hjälpa staten att genomföra svåra åtgärder som livsmedelsransonering. Senare forskning har lyft fram olika avgörande händelser (formativa moment) i den svenska samhällsutvecklingen (Rothstein, 2003; Larsson, 2008). Framväxten av samarbete och tillit mellan fackföreningsrörelsen och arbetsgivarföreträdare

⁷ Boken utkom även i en andra uppdaterad upplaga 1951.

på 1930-talet pekats ut som avgörande för den typ av samförståndsanda som kom att bli rådande i Sverige. Från en situation av konflikter och misstro, som kulminerade i skotten mot strejkande arbetare i Ådalen 1931, utvecklades former för fredligt samarbete (Larsson, 2008).

De utvecklingstendenser i det svenska föreningslivet, som Heckscher tyckte sig se under 1950-talet, rör frågor som är återkommande inom forskningen. Hit hör bland annat tendenser till byråkratisering av organisationer, där professionellt arbetande inom organisationerna tar över på bekostnad av medlemmarna – som blir allt passivare och att nationella paraplyorganisationer får mer makt på bekostnad av de lokala medlemsorganisationerna.

Det finns, som nämnts, en omfattande forskning om folkrörelsernas historiska utveckling. En av de centrala forskarna är historikern Torkel Jansson (1985) som beskriver framväxten av det svenska föreningslivet under den omvälvande period som Sverige genomgick under det tidiga 1800-talet och hur den sociala frågan blev central. Även historikerna Thorsten Nybom och Rolf Torstendahl har gett ut flera publikationer om folkrörelsernas framväxt. Statsvetaren Pär-Erik Back (1967) har beskrivit hur de tidiga fria sammanslutningarna utvecklade en relation till staten och aktivt försökte påverka politiken redan under 1800-talets slut. Historikern Sven Lundkvist (1977) bör också nämnas; han har gjort en rik sammanställning av de svenska folkrörelsernas framväxt.

Ett flertal statsvetare har även tecknat den historiska utvecklingen av relationen mellan stat och föreningsliv från folkrörelsernas framväxt till uppbrottet från samarbetet mellan stat och arbetsmarkandens parter under 1900-talets sista decennier. Detta skildras i ett flertal publikationer av Leif Lewin (1992) och Michele Michelettis sammanställning om *Staten och det civila samhället* (1994). Leif Lewin (1992) beskriver samspelet mellan det han kallar de organiserade intressena och staten. Redan i utgångspunkten förklaras det att det handlar om föreningar, organisationer och grupper som

gör anspråk på politiskt inflytande i Sverige. Enligt klassiskt statsvetenskaplig teori uttrycker olika grupper i samhället krav på politisk förändring (*intresseartikulering*), dessa krav kan oftast med större tyngd uttryckas och kanaliseras kollektivt via organisationer gentemot de styrande som sedan lägger samman och väger olika gruppers intressen mot varandra (*intresseaggregering*). En generell utveckling i relationerna mellan stat och organiserade intressen i Sverige kan skönjas och delas in i tre faser enligt Lewin (1992). Under den första fasan är grupperna små och förhållandet till statsmakten konfliktfyllt. I den andra fasan växer grupperna till att bli starka och välorganiserade, och relationen till staten blir god i utbyte mot att gruppernas intressen beaktas. I den tredje fasan har organisationerna vuxit så mycket att de sades ha blivit »överlastade«. I och med den stora tillväxten av medlemmar fanns det också inom organisationerna en stor spännvidd av skilda intressen som i slutändan blev svåra att tillgodose. Medlemmarna tappade således intresset för organisationerna, eftersom de inte längre kunde tillgodose medlemmarnas intressen. Det andra ledet i denna utveckling blev att tilltron till politiken i sin tur minskade i takt med att medborgarnas förväntningar på förändring inte längre infriades (Lewin, 1992).

Michele Micheletti (1994) beskriver även hon hur relationen mellan det hon betecknar som det civila samhället och staten har utvecklats över tid i Sverige. Micheletti delar också in historien i viktiga faser i denna utveckling av relationen mellan stat och civilsamhället. Micheletti uttrycker även stark kritik mot den tidigare forskningen på området som hon menar i mångt och mycket okritiskt har hyllat föreningslivet och dess roll i det svenska demokratiska systemet. Hon skriver att den tidigare forskningen i stort har romantiserat föreningslivets roll i stället för att kritiskt granska den och ifrågasätta den gällande ordningen.

En rik historik och samtida beskrivning av föreningslivet och dess ställning i Sverige finns även i statsvetaren Bo Rothsteins bok *Sociala fällor och tillitens problem* (2003).

Tidigare översikter av forskning

Redan tidigare har det gjorts sammanställningar av forskningen om det civila samhället eller folkrörelser. Bland andra gjorde Erik Amnå (DS 1995:30) en sammanställning av forskningen om den ideella sektorn. Vetenskapsrådet (VR) utgav 2003 på uppdrag av regeringen en sammanställning av forskning om folkrörelser och det civila samhället. Ur dessa sammanställningar går att läsa att det har publicerats en stor mängd vetenskapliga publikationer inom fältet, och det finns ett flertal starka forskningsmiljöer inom svenska universitet och högskolor. Spännvidden är i genomgången stor både när det gäller vetenskapliga discipliner och ämnen som berör folkrörelserna och det civila samhällets roll i Sverige.

I Vetenskapsrådets sammanställning görs en viktig distinktion mellan forskning om folkrörelser och forskning om det civila samhället. Med folkrörelser avses främst de typer av föreningar som har haft en historisk roll i bygandet av folkhemmet och välfärdsstaten. Civilsamhället används om en vidare sfär av föreningar och samman slutningar än de traditionella folkrörelserna. I stället rör det sig här om »kvinnorörelsen, pensionärsrörelsen, fredsrörelsen, musikrörelsen, Attac-rörelsen, Greenpeace, Svenska Turistföreningen, hembygdsrörelsen, och naturvårdsrörelsen, liksom hela det övriga organisations- och föreningssverige i stort« (VR, 2003, s. 135). Historikern Lars Trägårdh (2009) har gjort en historisk genomgång av hur begreppet *det civila samhället* introducerades i svenska forskarkretsar.

I Vetenskapsrådets sammanställning betonas hur fokus har skiftat i forskningen om det civila samhället från att tidigare till största delen handla om den svenska historieskrivningen till att under 1990-talet alltmer handla om att jämföra Sverige med andra länder och att förstå den samtida rollen för föreningar inom och bortom folkrörelsetraditionen. Det civila samhället lyfts fram under en epok då välfärdsstaten är i kris, och här undersöks också om det finns ett alternativ till stat och marknad

som välfärdsproducent och även som skapare av social sammanhållning. Det nyvaknade samhällsvetenskapliga intresset för det civila samhället i Sverige under 1990-talet sammanfaller med en rad uppmärksammade internationella publikationer och användningen av nya eller nygamla teoretiska begrepp som *socialt kapital* och *social tillit* (se t.ex. Putnam, 1993). De nya begreppen gav möjligheten att analysera och förstå Sverige i ett nytt, internationellt perspektiv. En av frågorna som undersöktes var även huruvida välfärdsstatens utbredning hade påverkat det civila samhällets utformning och storlek. Hur såg svenskarernas engagemang i föreningslivet ut jämfört med andra länder? Ett helt nytt forskningsområde framträdde – det civila samhällets roll som välfärdsproducent (VR, 2003). Dessutom präglades 1990-talet på många plan av en stark vilja av att se förändring och utveckling, och den breda användningen av IT tog fart. Även forskningen ställde frågor om hur den till synes omvälvande förändringen av Sverige från ett industrisamhälle till ett tjänstesamhälle skulle påverka medborgarna och deras engagemang. Det går att finna många perspektiv på dessa förändringars betydelse, men tydligt är hur även forskningen inspirerades att ställa nya frågor om medborgarnas och föreningarnas roll i Sverige och världen.

Anna Meeuwisse (1999) har gjort en systematisk sammanställning av den idédebatt som fördes kring begreppet det civila samhället under 1990-talet. Många av de teoretiska förklaringarna, som nu kom att användas för att undersöka sambandet mellan de svenska medborgarnas föreningsaktivitet och politiska deltagande, hade en amerikansk prägel. Erik Amnå (1995) ser det som en brist att få av de svenska studierna har haft någon teorigenererande ambition. Lars Svedberg och Lars Trägårdh (2006) gör samma konstaterande – mycket av den forskning som bedrivits i Sverige under 1990-talet och framåt har haft karaktär av att pröva teorier och begrepp som formats av amerikanska forskare. Flera tidigare översikter har således konstaterat en relativ brist på teoretiskt nytänkande i

den senaste svenska forskningen om det civila samhället. Bristen har bestått i att svenska forskare har prövat och modifierat angloamerikanska teorier utan att i någon större utsträckning ta ett steg vidare i att syntetisera och utveckla nya teoretiska förklaringsmodeller.

Sverige i världen

Som nämnts innebar 1990-talet ett startskott för forskningen om föreningsliv i Sverige, och Sverige blev mer intressant i ljuset av internationella jämförelser. Flera forskningsprojekt ställde frågan hur stort engagemang som fanns inom föreningslivet. Sedan tidigare hade svenska befolkningsundersökningar frågat medborgarna om medlemskap i föreningar. 2003 publicerades en rapport av Statistiska Centralbyrån (SCB) där resultaten från Undersökningen om Levnadsförhållanden (ULF) analyserades bland annat i ljuset av den samtida forskningen om föreningars betydelse för demokratin (Vogel m.fl., 2003). I rapporten från SCB framkom sjunkande medlemssiffror för traditionella folkrörelser under perioden 1992–2000. Mot strömmen gick pensionärsorganisationer med växande medlemssiffror. Överlag verkade de flesta andra typer av föreningar ha tappat medlemmar och ha fått en större grupp medlemmar som inte deltog aktivt i verksamheten (Vogel m.fl., 2003).

Andra medborgarundersökningar genomförda under 1990-talet påvisade en liknande sjunkande trend för medlemskap. Detta fick forskare att tala om nya former för politiskt deltagande som verkade gå via individuella påverkansformer (som personliga kontakter med politiker och tjänstemän och skrivelser) snarare än via föreningslivet (Petersson m.fl., 1998).

Andra studier visade att Sverige hörde till de länder som uppvisade det största engagemanget i föreningar (Lundström & Svedberg, 1998). Existensen av välfärdsstaten hade således inte trängt undan de frivilliga insatserna. Upprepade mätningar vid Ersta Sköndal högskola visade att det ideella engagemanget från 1990-talets

mätningar stod sig genom kommande decennium (Jegermalm, Svedberg & von Essen, 2010). Omkring hälften av den vuxna svenska befolkningen uppgav och uppger sig alltså göra någon typ av frivillig insats för en organisation från 1990-talets början fram till 2009. Till skillnad från SCB:s undersökningar var här utgångspunkten inte medlemskap utan aktivitet knutet till föreningar, oavsett formellt medlemskap. I en internationell jämförelse har Sverige både ett högt antal medlemskap och ett stort antal föreningar per invånare (Svedberg, von Essen & Jegermalm, 2010; Rothstein, 2003; Holmberg & Weibull, 2002). Den typ av föreningsaktivitet som samlar den största andelen svenskar är idrottsrörelsen.

Omgivningens påverkan på utformningen av föreningslivet

Har ändå inte staten på något sätt påverkat utformningen av föreningslivet i Sverige? Helt klart har det utbyggda välfärdssystemet lett till en annan föreningsstruktur än i exempelvis USA. Det har pekats på ett starkt samband mellan den institutionella utformningen av staten och hur föreningslivet utvecklas eller tillåts att utvecklas (Curtis, Baer & Grabb, 2001; Schofer & Fourcade-Gourinchas, 2001). I ett neokorporativt samhälle – ett samhälle med starkt samröre mellan staten och utvalda delar av föreningslivet – är sannolikheten högre för att nya föreningar ska uppstå. I dessa länder deltar medborgarna i föreningar mer eller mindre. I de länder, där engagemanget i föreningslivet till större del bygger på individuella initiativ och där föreningar intar en ställning i opposition till staten, har individuella faktorer som utbildningsnivå större betydelse (Schofer & Fourcade-Gourinchas, 2001). I dessa länder tenderar föreningslivet i ännu högre grad att bli en arena för resursstarka. I Schofer och Fourcade-Gourinchas artikel står att läsa att föreningsmedlemskapet i de mer neokorporativa staterna ses som mer automatiskt och därmed aningen mindre engagerat än i de länder där föreningslivet anses stå i opposition till staten. Med andra ord

är svenskarna i stor utsträckning med i föreningar, men det betyder oftast inte något speciellt politiskt eller socialt ställningstagande. Till viss del motsägs dessa resultat av de svenska befolkningsstudierna som pekar på att en stor del av den svenska befolkningen faktiskt också gör någon typ av insats för föreningar och inte bara är slentrianmässiga medlemmar (Svedberg, von Essen & Jegermalm, 2010).

Samtidigt är det viktigt att konstatera att även om utformningen av den svenska välfärdsstaten har medfört att föreningsverksamheten på det sociala området har varit mindre omfattande än i vissa andra länder med en mindre offentlig sektor, görs sociala insatser som fortsatt domineras av frivilliga organisationer. Här kan nämnas härbärgen för hemlösa, och kvinnojourer.

Frågor att diskutera:

- Är folkrörelsernas historia, berättelser om framväxten, viktig idag i de organisationer du känner till? Varför eller varför inte?
- Tycker du att den ideella sektorn i Sverige romantiseras eller underskattas generellt?
- Folkrörelseforskningen breddades under 1990-talet till att handla om hela det civila samhället. I tid sammanfaller det med välfärdsstatens kris. Tror du att det hänger ihop? I vems intresse sker förskjutningen av forskningen?

Kapitel 2.

En internationell utblick

Hur bör en demokrati vara?

Synen på föreningar och föreningslivets roll i det demokratiska politiska systemet varierar med synen på vilket ideal för demokrati som är eftersträvansvärt. Ofta görs en tredelning mellan olika demokratiideal – valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati (Gilljam & Hermansson, 2003).

I det valdemokratiska idealet utgör de politiska valen de handlingar där demokratin utövas av medborgarna. I den representativa demokratin väljs ombud som under mandatperioden representerar medborgarna och fattar beslut som ombuden hålls ansvariga för vid nästa val. Med detta ideal är det eftersträvansvärt att så många som möjligt deltar i de valen för att representationen av medborgarnas åsikter ska fungera så väl som möjligt.

Det deltagardemokratiska idealet betonar vikten av att medborgarna deltar även i perioderna mellan valen och

att de aktivt kan bidra i stora och små sammanhang till att forma och genomföra beslut. Här betonas deltagandet och engagemanget i stort och inte bara genom valhandlingen.

Inom det samtalsdemokratiska idealet formas beslut genom samtal där olika röster och intressen får komma till tals och där besluten formas efter noga överväganden för och emot. I stället för konflikt betonas konsensus och förmågan att gemensamt och på ett förnuftigt sätt fatta beslut.

I figur 1 sammanfattas de normativa demokrati-modellernas grundläggande drag. Gemensamt för samtliga demokratiideal är synen på de värden som utgör de demokratiska kärnvärdena. Skillnaderna ligger främst i de mekanismer som ska användas för att uppnå de demokratiska idealen.

DEMOKRATIMODELL	VALDEMOKRATI	SAMTALSDEMOKRATI	DELTAGARDEMOKRATI
GRUNDLÄGGANDE MEKANISM	VAL	SAMTAL	DELTAGANDE
DEMOKRATISKA KÄRNVÄRDEN	FOLKSUVERÄNITET, POLITISK JÄMLIKHET FOLKVIJLJANS FÖRVERKLIGANDE		
INTERNT DEMOKRATIVÄRDE	ANSVARSUTKRÄVANDE	GODA ARGUMENT	DELTAGANDE OCH PÅVERKANSFÖRSÖK
CENTRALT VÄRDE	LEGITIMITET	LEGITIMITET	LEGITIMITET

Figur 1. Demokratiska mekanismer och värden.
Källa: Gilljam & Hermansson (2003, s. 15), modifierad.

I det valdemokratiska idealet kan föreningarna verka för högre valdeltagande hos medlemmarna (och även medborgarna i stort) genom aktivt arbete. Men de kan även enligt teorier om det sociala kapitalets effekter bidra till att upprätthålla ett högre valdeltagande. Med det samtalsdemokratiska idealet blir föreningslivet förmedlare av intressen och fungerar även idealt som deltagare i samtal och överläggningar med beslutsfattare. I den deltagardemokratiska idealmodellen blir föreningarnas roll att

själva delta både lokalt och nationellt både för att påverka och genom att utföra politiska beslut.

Tocqueville och det amerikanska föreningslivet

Att föreningsliv och demokrati hör ihop har hävdats av flera författare. En tänkare vars texter kom att bli centrala igen inom forskningen under 1990-talet är Alexis de Tocqueville. I spåren av den franska revolutionen och dess efterkommande regimer reser Tocqueville till Nordamerika för att undersöka hur det amerikanska samhället fungerar som demokrati. Tocqueville finner att en delförklaring till att ett demokratiskt styrelseskick kan upprätthållas i Amerika är att medborgarna träffas och diskuterar frågor i föreningar. Samspelet och samarbetet i föreningarna bidrog enligt Tocqueville till att fostra medborgarna i demokrati och demokratiska procedurer. Föreningarna fungerade därmed som skolor i demokrati, eftersom föreningarna hade institutionaliserade former för hur beslut skulle fattas i demokratisk ordning och för hur samarbete skulle kunna uppstå. Tocqueville ställde det amerikanska samhället i bjärt kontrast till hur den franska revolutionen hade gått över styr. Föreningsväsendet eller associationerna var således en förklarande faktor till demokratins framgång i Amerika, och avsaknaden av ett fungerande föreningsliv och demokratisk fostran hos de franska medborgarna var en förklaring till demokratins misslyckande i Frankrike efter den franska revolutionen.

Politisk kultur

Ett annat fokus som kommer igen under 1990-talets forskning om det civila samhällets betydelse är det som benämns *politisk kultur*. Statsvetare som Gabriel Almond och Sidney Verba var några av dess främsta exponenter. 1963 utkom deras bok *The Civic Culture*. De beskrev värderingsmönster hos befolkningar som bildade politiska kulturer och som i sin tur kopplades samman med styrelseskick.

Verba har tillsammans med andra forskare fortsatt att

undersöka vilka faktorer som kan förklara skillnader i politiskt deltagande bortom de klassiska socioekonomiska och demografiska faktorerna som utbildnings- och inkomstnivå, kön, civilstånd och ålder. Det finns många former av politiskt deltagande (se bland andra Bengtsson, 2008). Den form av politiskt deltagande, som anses mest tillgänglig och jämlik och som därför intar en särställning, är röstning i allmänna val (Verba m.fl., 1995). Alla medborgare i liberala demokratier har rätt till endast en röst vid varje val.

Men en mer vidgad syn på vad som utgör politiskt deltagande har även inkluderat andra former av deltagande och engagemang – exempelvis att kontakta en tjänsteman eller en politiker, att författa ett upprop och att delta i en demonstration. Dessa former för deltagande uppfattas kräva kunskap om till exempel vad vi som medborgare kan göra och hur vi ska gå till väga men även tilltro till den egna förmågan att kunna påverka (den politiska självtilliten) (Bengtsson, 2008). Politiska handlingar kan förklaras med att de som deltar gör det för att de kan, för att de vill eller för att de har fått frågan att delta (Teorell, 2003). Andra studier har undersökt hur faktorer i den lokala omgivningen påverkar det politiska deltagandet (Strömblad, 2003; Eriksson, 2007).

I flera studier (se bland andra Verba m.fl., 1995) kan föreningsdeltagande förklara skillnader i olika former av politiskt och samhällligt deltagande. Människor som är eller har varit föreningsaktiva är på många sätt mer aktiva i samhället än de som inte är eller varit föreningsaktiva. En förklaring som Verba m.fl. har argumenterat för är att inom föreningslivet tränas och lär människor sig vissa färdigheter som är viktiga för att kunna vara aktiva politiskt och samhällligt. Kunskaper som kan utvecklas är bland annat att organisera ett möte, hålla tal, skriva brev och formulera ett upprop. Enligt Verba m.fl. kan alltså föreningsaktivitet bidra till att människor utvecklar medborgerliga färdigheter eller *civic skills*.

Den fungerande demokratin

I den nämnde Tocquevilles anda genomförde den amerikanske statsvetaren Robert D Putnam (tillsammans med Rafaella Nanetti och Roberto Leonardi) en studie av införandet av regioner i Italien. Enligt den italienska konstitutionen, som antogs 1948, skulle regioner införas som politikerstyrda administrativa organ på en nivå mellan stat och kommun. Regionerna skulle tilldelas utökad självständighet att fatta beslut som rörde regionen. Men det tog närmare 20 år innan regionerna förverkligades politiskt som en del i det italienska styrelseskicket.

För Putnam gav detta en möjlighet att studera hur de olika regionerna lyckades med etablering och hur de kom att fungera som offentlig förvaltning. I och med att reformen skulle genomföras vid samma tidpunkt över hela landet kunde forskarna följa processen som i en experimentliknande undersökning. Ungefär 25 år efter införandet av regioner kom Putnams bok *Making Democracy Work* (1993). Boken går igenom skillnader mellan regionerna i genomförandet av politiska beslut och effektivitet i förvaltningen. För Putnam hänger effektivitet i genomförandet av beslut och arbetsuppgifter ihop med hur väl demokratin fungerar. En demokrati med en offentlig förvaltning som är dålig på att genomföra de beslut, som de folkvalda politikerna fattar, är en sämre fungerande demokrati eftersom de folkvaldas beslut inte alls genomförs eller genomförs sämre och mindre effektivt. Därmed sätts även folkviljan till viss del ur spel.

Skillnaderna mellan södra och norra Italien har sedan länge varit uppenbara för samhällsvetare och politiker. Södra Italien har präglats av sämre ekonomisk utveckling än vissa av de norra delarna som har haft en god utveckling och nått ökat välstånd på flera plan. I Putnams jämförelse mellan regionerna kan de socioekonomiska faktorerna inte fullt ut förklara skillnaderna mellan nord och syd. Fokus riktas i stället mot föreningslivet, och i samma anda som Tocqueville lyfter Putnam fram hur föreningar fostrar och skolar medborgare i demokrati.

Genom deltagande i föreningslivet lär medborgarna sig de demokratiska procedurerna för beslutsfattande. Därutöver skapas och upprätthålls ett *socialt kapital*. Putnam åberopar James Colemans (1990) definition av termen – ett kapital som finns i nätverken aktörerna emellan: Det sociala kapitalet är en gemensam resurs (kollektiv nytthet) som finns i samhällena snarare än hos enskilda individer.

Enligt Putnam utgörs socialt kapital av sociala nätverk, tillit och normer för ömsesidighet. Variationer i tillgången på socialt kapital kan bättre förklara skillnaderna mellan syd och nord i Italien än de socioekonomiska faktorerna. Föreningarna pekades ut som den enskilt viktigaste arenan för skapandet av socialt kapital. Vilken typ av aktivitet som görs i föreningarna är inte av betydelse. Det viktiga är att det finns rikligt med föreningar. I vissa norra regioner fanns sekellånga traditioner av ett livaktigt föreningsliv. Detta hade bidragit till att utveckla en särskild kultur byggd på samarbete, tillit och ömsesidighet.

Putnams *Den fungerande demokratin*, genomsyras av en pluralistisk demokratisyn.⁸ Som hos statsvetaren Robert Dahl (1961) fungerar föreningarna hos Putnam som bärare av medborgarnas olika intressen och som kanaler in i det politiska systemet. Ett rikt föreningsliv bidrar till att många intressen får komma till tals och motverkar att några grupper helt dominerar på bekostnad av andra. Makten antas därmed fördelas relativt jämnt mellan de olika grupperna. I ett fungerande samspel mellan politiker och föreningsliv effektiviseras kraven på förändringar, och besluten anpassas till kraven på förbättringar.

Föreningsliv som skapare av socialt kapital: resultaten ifrågasätts

Genomslaget för Putnams bok om Italien blev stort både inom och utanför de strikt akademiska kretsarna. I dess kölvatten kom en våg av empiriska studier av föreningslivet och dess effekter på demokratin och det sociala

⁸ Boken utkom på svenska första gången 1996 på SNS Förlag.

kapitalet. Här prövades huruvida föreningsaktivitet ledde till medborgerliga färdigheter och huruvida föreningsengagemang genererade socialt kapital, vilket i många fall ledde till starkt ifrågasättande av Putnams teser.

Ett första ifrågasättande gällde om allt föreningsliv och alla typer av föreningsengagemang verkligen kunde vara positiva för demokratin eller inte. Sheri Berman (1997) lyfte fram att Weimarrepublikens Tyskland inte hade haft för få medborgare som var engagerade i föreningslivet, utan tvärtom. Hon menade att föreningar under den perioden inte bidrog till tillit och samförstånd utan snarare att oförmågan att kompromissa mellan olika grupper gjorde konflikterna svårare och våldsammare. Samtidigt har andra studier hävdats att föreningar av naturen inte är vare sig goda eller nyttiga för demokratin (Wijkström, 1998; Rothstein, 2003; Van Deth & Zmerli, 2010). Bland annat kan grupper som Hell's Angels organisera sig som ideella föreningar (Rothstein, 2003).

Ytterligare andra studier har hävdats att människor som är aktiva i grupper snarare verkar förstärka och bekräfta varandras tidigare åsikter än att göra varandra mer toleranta och vidsynta (Hooghe, 2003). En annan viktig ståndpunkt lyftes fram av Foley och Edwards (1996) fram som en paradox: för att ha ett civilsamhälle eller ett föreningsliv som verkar i demokratiserande och demokratifrämjande riktning är det nödvändigt att det redan finns institutioner som kännetecknar en liberal demokrati, det vill säga yttrandefrihet, åsiktsfrihet, föreningsfrihet och skydd för mänskliga rättigheter. Därmed skulle endast redan fungerande demokratier ha de nödvändiga kontrollmekanismerna för att skydda mot missbruk och övertramp inom föreningslivet. Förklaringen till hur stater blir demokratiska och fungerar som demokratier verkade således inte enbart finnas i ett fungerande föreningsliv. Liknande stark kritik mot sambandet mellan socialt kapital och föreningsaktivitet har Bo Rothstein (2003) framfört. Han hävdar att det sociala kapitalet, tilliten människor emellan, skapas uppifrån genom rättvisa

och välfungerande institutioner. Genom frånvaro av korruption och rättvisa institutioner, främst rättsvårdande myndigheter och offentlig förvaltning, skapas det sociala kapitalet (Rothstein, 2003; Kumlin & Rothstein, 2005).

Det har även ifrågasatts hur mycket föreningsengagemang kan bidra till att främja det sociala kapitalet och särskilt tilliten till andra människor. Blev medborgarna genom föreningsengagemang mer tillitsfulla gentemot andra i största allmänhet? Dietlind Stolle (2001) gör en jämförande studie av tillit hos föreningsengagerade i tre länder (Sverige, Tyskland och USA) och hon finner ingen skillnad mellan dem som varit engagerade endast några månader och dem som varit engagerade sedan en längre tid.

Den tolkning Stolle gör är att de som väljer att delta i föreningslivet, redan från början är mer tillitsfulla än andra. Skillnaden mellan dem som är aktiva och dem som inte är föreningsengagerade beror således på att de mer tillitsfulla själva väljer att bli föreningsaktiva, medan de med bristande tillit inte gärna engagerar sig i föreningar.

Liknande resultat kommer från en norsk studie av Dag Wollebæk och Per Selle (2002) som inte finner några skillnader i tillit mellan dem vars enda engagemang i föreningslivet består i att betala en medlemsavgift, och dem som är aktivt involverade i verksamheten. Wollebæk och Selle drar samma slutsats som Stolle, nämligen att det rör sig om självselektion – det vill säga att de som har hög grad av tillit till andra, själva väljer att engagera sig i föreningslivet snarare än att föreningsdeltagande i sig skapar tillit till andra. Även Eric Uslaner (2002) menade att föreningsaktivitet på ett eller annat sätt per definition utgår från att vi har något gemensamt med dem som är engagerade i samma förening, om inte annat har vi själva intresset för det föreningen sysslar med gemensamt. Att föreningslivet därmed ska stärka tilliten till människor i största allmänhet menar Uslaner faller på sin egen orimlighet. Snarare handlar det om att stärka tilliten till människor som liknar en själv på ett eller annat sätt.

Sammanbindande eller överbryggande socialt kapital?

I och med den vetenskapliga debatt som uppstod efter *Den fungerande demokratin* gjorde Putnam ett försök till att nyansera sina teorier om hur föreningslivet kan bidra till socialt kapital. I boken som senare i svensk översättning fick titeln *Den ensamme bowlaren* försöker Putnam utveckla skillnaden mellan olika sorters föreningar och olika sorters socialt kapital.⁹ Han menar att föreningar som i stort består av människor som liknar varandra och som ägnar sig åt att stärka den egna gruppens sammanhållning endast bidrar till att skapa och upprätthålla ett inåtriktat sammanbindande (*bonding*) socialt kapital. Han exemplifierar med hur hela samhällen kan ägna sig åt att bekräfta dem som anses tillhöra samhället och bekämpa dem som inte passar in. Destruktiva krafter kan sättas igång, och häxjakter kan inledas mot personer som inte anses passa in. Bilden av det sociala kapitalets verkningar mörknar således.

Föreningar som i stället sysslar med utåtriktad verksamhet och där människor med olika bakgrund träffas skapar det som kallas för ett överbryggande (*bridging*) socialt kapital. Det överbryggande sociala kapitalet kan i sig leda till många positiva effekter för samhället i stort genom ökat samhällsengagemang och ökat medborgerligt deltagande i samhällsfrågor. Det är bristen på denna typ av föreningsaktivitet, som skapar det överbryggande sociala kapitalet, som lett till minskat deltagande i politiska och samhällseliga aktiviteter i USA. Nedgången i föreningsaktivitet och nedgången i politiskt deltagande gick till synes hand i hand. Det sjunkande valdeltagandet kan enligt Putnam vara en indikator på tillståndet för demokratin och han liknar valdeltagandet vid den kanariefågel som gruvarbetarna i forna tider tog med sig ned i gruvan för att upptäcka om syret började tryta. Om valdeltagandet sjunker oroväckande mycket, om kanariefågeln dör, kan detta vara ett varningstecken för demokratin tillstånd i stort.

⁹ Den första amerikanska upplagan av boken kom ut 2000 med titeln *Bowling Alone*. I svensk översättning kom boken ut första gången 2001.

Samtidigt väcktes en liknande oro i andra västerländska demokratier över medborgarnas till synes alltmer ointresserade hållning till politiskt deltagande (Pharr & Putnam, 2000).

Svala demokratier

Flera böcker och artiklar behandlar problemet med det till synes minskade medborgerliga intresset i västerländska länder för demokratiskt deltagande (Pettersson m.fl. 1998; Putnam, 1995; Pharr & Putnam, 2000). Efter Francis Fukuyamas något överilade påstående om historiens slut och den slutliga segern för den liberala demokrati-modellen efter Berlinmurens fall verkade medborgarna också ha tappat intresset för att aktivt delta i demokratin. I alla fall verkade detta gälla de mer traditionella formerna för politiskt deltagande såsom valdeltagande och deltagande i politiskt partier.

Under 1970-talet hade forskarna uppfattat att hotet mot den västerländska demokratin kom från auktoritära och revolutionära strömningar både inom och utanför de egna gränserna. Italien och Tyskland (dåvarande Västtyskland) plågades av inhemsk terrorism, vilket gjorde att forskarna såg bekymrat på framtiden för demokratin i dessa länder (Pharr & Putnam, 2000). Vid en tillbakablick av samma forskare i början av 2000-talet konstateras att fler länder hade blivit liberala demokratier men att hotet gentemot demokratin nu verkade komma från växande apati och ointresse för politiskt deltagande (Pharr & Putnam, 2000). Partiforskningen pekade på de politiska partiernas utveckling från att ha varit masspartier med en stor bas av medlemmar till att själva ha blivit en del av staten snarare än en del av det civila samhället (Katz & Mair, 1994). I de flesta europeiska länder tappade de politiska partierna medlemmar, vilket i sin tur spädde på upplevelsen att de politiska partierna och politikerna utgjorde en klass för sig. Samtidigt hade de politiska partiernas finanser gjorts oberoende av sina medlemmar.

Andra studier visade på en sjunkande trend i valdeltagandet i flertalet västerländska demokratier (se t.ex. Blais & Dobrzynska, 1998). Medborgarnas bristande engagemang skulle i slutändan kunna leda till ett slags tyst revolution, där fåtalet (de röstande och de politiskt aktiva) styrde över den tysta och passiva massan av ointresserade medborgare. Skulle passiviteten kunna leda till allvarliga problem för kvaliteten på demokratin? Hur allvarlig var passiviteten? Och hur skulle den eventuellt kunna bemötas?

Trenden med minskat valdeltagande var i sig en paradox, eftersom det är klarlagt att utbildningsnivå och valdeltagande har starkt samband och att utbildningsnivån i många av de västerländska länderna samtidigt ökat. Givet att högre utbildningsnivå ökar sannolikheten för att en individ ska rösta, verkade samtidigt trenden på ländernivå gå åt motsatt håll. Hur kunde denna ökande passivitet förstås?

Det senmoderna samhället

Den forskning om kulturens betydelse för människors samhälliga deltagande och delaktighet, som Almond och Verbas studie är ett tidigt exempel på, har fortsatt sedan 1980-talet. Genom stora frågeundersökningar som genomfördes och alltjämt genomförs försöker forskarna fortsatt att kartlägga olika befolkningars värderingsmönster. Genom dessa återkommande undersökningar i en rad länder menade forskare som Ronald Inglehart (1997) att det gick att skönja trender i hur befolkningars värderingsmönster förändrades i takt med förändringar i den ekonomiska utvecklingen och befolkningars utbildningsnivå. Redan under 1960-talet förde inflytelsrika forskare som Seymour Martin Lipset (1963) fram tesen att ekonomiskt välstånd och graden av demokrati samvarierar. När länder får högre ekonomiskt välstånd, medför detta även ökade krav på demokrati hos befolkningarna. Under åren modifierades dessa antaganden från ett enkelt (linjärt) samband mellan graden av ekonomisk utveckling och demokrati till antaganden

om mer komplicerade samband (med trösklar och med sambandsmönster som var s-formade snarare än linjära) (se t.ex. Hadenius, 1992). Dessa teorier kom att kallas moderniseringsteorier och var inledningsvis optimistiska i synen på demokratis utbredning över världen – via ökat välstånd skulle länderna bli mer demokratiska.

Utifrån data från frågeundersökningar genomförda världen runt (World Values Survey) framförde Inglehart (1997) teorier om hur medborgarnas värderingar förändras vid ökat materiellt välstånd. Inglehart liknar värderingsmönstren vid Maslows behovshierarki¹⁰ och att det centrala i övergången från traditionellt (bonde-)samhälle till modernt (industri-)samhälle var överlevnad. Hotet om svält fanns och finns fortfarande överhängande i samhällen, som befinner sig på den såkallade traditionella utvecklingsnivån och den centrala frågan är att trygga individernas säkerhet genom främst tillgång till mat, husrum, trygghet och arbete. När hotet om svält inte längre upplevs som överhängande för majoriteten av befolkningen, kan intresset riktas mot andra frågor än materiell trygghet och överlevnad (Inglehart, 1997).

Den större materiella tryggheten ger också medborgarna möjlighet att bli mer fokuserade på sig själva och sina egna intressen. Trenden skulle, utifrån detta resonemang, ha gått från krav på tryggare livsvillkor för stora grupper medborgare i samverkan, till att medborgarna framför egna individuella önskemål och rätten till att själva få uttrycka sina åsikter. Strävan att förverkliga egna individuella behov skulle enligt Ingleharts och andras sätt att resonera vara det värderingsmönster som ersätter kraven på materiell trygghet (Inglehart, 1997; Inglehart & Welzel, 2005). Förutom individualiseringen ökar även sekulariseringen av samhället. Detta resultat når forskarna fram till genom jämförande analyser av medborgares värderingar i olika länder på olika ekonomisk

¹⁰ Maslows behovshierarki är en psykologisk förklaring till hur människor prioriterar mellan olika typer av behov. Först kommer de kroppsliga behoven, sedan behoven av trygghet, sedan behoven av gemenskap och tillgivenhet, därefter behoven av uppskattning och sist kommer behovet av självförverkligande.

utvecklingsnivå och genom jämförelser av förändringar över tid i värderingsmönster.

En konsekvens av de mer individualistiskt orienterade värderingsmönstren är att viljan att delta i och underkasta sig traditionella gruppers hierarkier minskar. Tilltron till traditionella auktoriteter och experter minskar till förmån för ökad självtillit (Inglehart, 1997).

Detta skulle till exempel kunna innebära att medborgarna inte längre är intresserade av att delta i föreningsaktiviteter i samma utsträckning som tidigare. Eventuellt deltagande sker utifrån egna behov. En mer postmateriell inställning skulle uttryckas i identitets- och rättighetsfrågor med fokus på yttrandefrihet och konflikter som går på tvärs med de klassiska klasskonflikterna som uppstod under industrialismens framväxt. Exempel på sådana frågor är rättigheter för HBT-personer, miljöfrågor och jämställdhet mellan kvinnor och män.

Demokratipooler i stället för demokratiskolor

Ett stort forskningsprojekt med titeln *Citizenship, Involvement and Democracy* (CID) finansierat av European Science Foundation samlade ett stort antal ledande forskare från många europeiska länder, från Sverige bland andra statsvetarna Anders Westholm och Jan Teorell. Forskarna i nätverket har publicerat en mängd artiklar och några antologier på teman som politiskt deltagande, föreningsaktivitet och socialt kapital. En antologi med titeln *Citizenship and Involvement in European Democracies* från 2007 (van Deth, Ramón Montero & Westholm) summerar en stor del av projektet. Klaus Armingeon (2007) menar i ett bidrag till antologin att de som är involverade i föreningar hör till en kategori människor som är benägna att delta i många sammanhang (*joiners*). Därmed är de även mer benägna att delta i politiska sammanhang. Detta skulle kunna förklara varför föreningsaktiva oftare medverkar i olika former av politiskt deltagande än andra.

I en av många andra jämförande studier över föreningsaktivitet i olika länder drar Van Ingen & Van der Meer

(2009) slutsatserna att föreningsaktivitet inte utgör någon skola i demokrati utan snarare att föreningarna utgör pooler för demokrati där människor som redan är engagerade samlas. Författarna hävdar att de som deltar i föreningslivet är speciella – redan innan de blir föreningsaktiva, vilket förklarar deras högre politiska deltagande. Därmed förkastas alltså socialiseringseffekterna av föreningsdeltagande. De passiva medlemmarna skiljer sig inte nämnvärt från de aktiva, vilket de borde göra enligt teorierna om föreningslivets fostrande roll. Skillnaden är marginell mellan människor med ett eller flera medlemskap i föreningar.

Den stora skillnaden i politiskt deltagande finns mellan gruppen involverade i föreningar och gruppen som står helt utanför föreningar. Vidare menar författarna att de föreningsaktiva inte har större medborgerliga färdigheter än de som inte är aktiva och därmed kan de inte se något orsakssamband mellan föreningsaktivitet och medborgerliga färdigheter.

Van Ingen och Van der Meer ser dock ett egenvärde i att samla människor med liknande bakgrund. Föreningslivet kan bidra till att hålla samman och förstärka ett redan befintligt socialt kapital och bli till pooler av samhällligt engagerade medborgare.

Om föreningslivet inte utgör skolor för demokrati, kan då föreningslivet tjäna som bas för rekrytering av medborgare till andra former av politiskt deltagande? Statsvetaren Jan Teorell (2003) menar att det är de sociala nätverken knutna till föreningar som är av betydelse för det politiska deltagandet snarare än föreningarnas verksamhet i sig. Ju fler ytliga kontakter vi har tillgång till, desto mer varierad information får vi och desto större sannolikhet att informationen är nyttig för oss själva. Teorell menar att föreningslivets demokratiska fostran, som framhålls av bland andra Putnam, är av mindre betydelse än tillgången till ett socialt nätverk. Ytterligare en viktig faktor för främjandet av politiskt deltagande är att ju större socialt nätverk en medborgare har tillgång till,

desto större är sannolikheten att denne får en förfrågan (eller blir tjatad på) att delta i något annat sammanhang (Teorell, 2003).

Framtida utmaningar

Ett metodproblem sammankopplat med studier av föreningslivet är svårigheten att avgöra vad som är orsak och vad som är verkan. Är det så att det är människor med speciella egenskaper som väljer att delta i föreningslivet som många studier gör gällande? Eller är det så att deltagande i föreningslivet påverkar dem som är aktiva? För att komma runt detta problem är inte tvärsnittsstudier med surveydata tillräckliga.¹¹ Forskarna skulle i stället behöva slumpmässigt tilldela individer föreningsmedlemskap och sedan följa dem under en tid för att se om och hur de förändras i värderingar och i tillgång till nätverk. Detta är naturligtvis inte rimligt att genomföra vare sig i ett forskningsetiskt eller ett forskningsekonomiskt perspektiv.

Även om det i Putnams bok om Italien framhålls att det sociala kapitalet är en resurs som finns hos grupper eller samhällen snarare än hos individer, har många av de påföljande studierna kommit att betrakta socialt kapital som en individuell resurs, detta därför att det sociala kapitalet ofta beräknas utifrån individens svar på frågor i surveyundersökningar. Frågeundersökningar som rör föreningsdeltagande baseras ofta på ett slumpmässigt urval av (nationella) befolkningar. En fördel med nationella representativa befolkningsurval är att svarspersonerna kan sägas ge en god bild av vad människor i genomsnitt tycker och uppger sig göra, och därmed kan till exempel den genomsnittlige svensken jämföras med den genomsnittlige amerikanen och den genomsnittlige tysken. En nackdel är att individerna behandlas mer eller mindre som fria atomer utan sammanhang eller livsmiljö (Morales, 2009). För att genomföra studier där även faktorer i omgivningen betraktas som förklaringsfaktorer krävs att urvalen görs

¹¹ Surveyundersökningar är stora frågeundersökningar som riktar sig till ett större befolkningsurval och som kan användas för statistiska analyser.

utifrån både område och individ. Inom forskning inriktad på levnadsmiljöer i städer (*urban studies*) har studier gjorts, där boende i olika bostadsområden jämförs med varandra. En annan typ av studie är att jämföra olika levnadsmiljöer med varandra, exempelvis stad och land. Vilka annorlunda eller lika former av socialt kapital skapas där?

Ytterligare ett metodproblem är att de flesta studier frågar deltagarna om enbart nuvarande (eller i relativt nära tid) medlemskap eller engagemang. Hooghe (2003) har hävdad att deltagande i föreningslivet snarast bör ses i ett livsloppsperspektiv. Många är aktiva när de är yngre, och den eventuella socialiserande påverkan som föreningslivet har under de viktiga ungdomsåren missas därmed i undersökningar om endast nutida engagemang. Den fostrande effekt som ett föreningsengagemang skulle kunna ha på yngre kan de bära med sig också i framtiden, även om de inte längre är medlemmar eller är aktiva i någon förening. Därför skulle skillnader mellan vuxna som är involverade i föreningslivet och vuxna som inte är det kunna vara missvisande, om inga frågor om tidigare engagemang ställs.

De länderjämförande studier som görs av föreningsaktivitet och föreningsengagemang utgår ofta från att innebörden av ett medlemskap i en viss typ av förening är jämförbar mellan länder (Stolle, 2001). Studier har dock visat på att den nationella kontexten har betydelse dels för vilken typ av föreningsliv som utvecklas, dels för innebörden av medlemskapet (Curtis, Baer & Grabb, 2001; Stolle, 2001). Ändå har många jämförande studier baserats på jämförelser av enkla summerade mått på deltagande, till exempel antal föreningar, genomsnittligt antal medlemskap, genomsnittligt antal timmar i föreningar (Quintelier, 2008). Ett viktigt påpekande görs även av Strømsnes och Wollebæk (2008) som menar att själva synen på föreningsaktivitet kan vara av betydelse för den effekt föreningsengagemang får. Är den rådande uppfattningen att föreningsaktivitet är någonting positivt, kan det i sin tur påverka upplevelserna av föreningsaktivitet

i positiv riktning. Dessutom har Uslaner (1999) understrukt att betydelsen av medlemskap eller föreningsengagemang för politiskt deltagande kan variera beroende på hur föreningslivet i övrigt ter sig. I ett (lokal-)samhälle med många och spridda föreningar och föreningsaktiva kan betydelsen för den enskilde – att vara medlem i en förening eller inte – vara mindre än i ett samhälle med få föreningar. I ett samhälle med få föreningsaktiva kan föreningsaktiviteten i sig utgöra en mer värdefull resurs än i ett samhälle med många aktiva. Betydelsen av engagemang kan således förändras om förutsättningarna i det omgivande samhället förändras. Ju mer exklusivt ett medlemskap eller ett engagemang är, desto större tenderar skillnaderna att bli mellan dem som är medlemmar och/eller involverade i verksamheten och dem som inte är det.

Frågor att diskutera:

- Den klassiska teorin att föreningslivet fungerar som en skola i demokrati har kritiserats starkt i senare forskning. Vad tror du om teorierna? Kan det stämma för ungdomsorganisationer men bli omätbart bland vuxna?
- Är det en speciell sorts människor som blir föreningsaktiva?
- Kan engagemang och demokrati påverkas av vilken syn »som sitter i väggarna« i ett lokalsamhälle? Borde forskarna söka svar på frågor lokalt snarare än nationellt?

Kapitel 3.

Sverige

Individualismen i Sverige

De stora internationella värderingsundersökningar som World Values Survey och European Values Study, vilka ligger till grund för Ingleharts analyser, har sina svenska motsvarigheter. Religionssociologen Thorleif Pettersson har i flera publikationer analyserat svenska folkets värderingar och förändringar i värderingsmönstren. Studierna pekar på att svenskarna blivit allt mer individualistiska i sina värderingar och utgör något av ett extremfall i ett internationellt sammanhang (Esmer & Pettersson, 2005; Pettersson & Esmer, 2008).

Individualismen har även, enligt svenska forskare, förändrat medborgarnas syn på politiken. Adrienne Sörbom (2002) menar att det individuella ansvaret för samhället har ökat samtidigt som fler påverkansmöjligheter finns. Utifrån ett organisationsperspektiv menar Lundström och Wijkström (2002) att det civila samhällets organisationer fått en förändrad roll i det svenska samhället. Organisationerna går från att vara röstbärare till att vara

producenter av service (se även Björkman, 2005). Arne Ek (2006) visar hur händelser som Berlinmurens fall påverkade den svenska folkrörelsen och förvandlade den till mer av en professionell serviceorganisation, där medlemmarna i högre utsträckning kom att betraktas som kunder. Ek (2006) menar att många av de traditionella folkrörelseorganisationerna tvingades att omvärdera sin egen roll genom förändringar i omvärlden. I och med Sovjetunionens sammanbrott fanns inte längre någon tydlig ideologisk motpol till marknadsekonomin. Detta påverkade även hur flera av de svenska folkrörelserna uppfattade sin egen roll i samhället och gentemot sina medlemmar (Ek, 2006).

Medborgare i beredskap

Erik Amnå (2008) menar att nedgången i medlemstal i traditionella föreningar, som undersökningar har fångat upp, inte nödvändigtvis behöver tolkas som tilltagande apati och passivitet hos svenska folket. Amnås grundliga genomgång av trenderna i medborgerligt deltagande präglas av ett nationellt perspektiv. Sverige studeras både i jämförelse med andra länder och ur ett förändringsperspektiv inom Sverige. Amnå menar att det finns beredskap hos medborgarna att ställa upp och agera när det behövs. Ett exempel är påskuppropet som bland andra Svenska Kyrkan drog igång för en förändring av asylpolitiken. Ett senare exempel är hur medborgare i Vellinge gjort sina röster hörda mot kommunpolitikerna i fråga om ensamkommande flyktingbarns boende i kommunen. Kraften i dessa manifestationer visar hur medborgarna agerar om de finner det tillräckligt angeläget.

Oron för att Sveriges befolkning ska ha blivit mer ointresserad av att delta i samhället och att engagera sig politiskt är överdriven enligt Amnå. Det finns ett engagemang hos medborgarna som blir manifest när det behövs.

Föreningar och valdeltagande

I Sverige inleddes en demokratiutredning under slutet av 1990-talet, delvis för att bättre förstå kommande

förändringar i samhällets maktstrukturer och för att undersöka omfattningen på problemet med medborgarnas svala intresse för demokrati. Den svenska utredningens slutbetänkande (SOU 2000:1) genomsyras av optimism kring föreningslivets (främst folkrörelsernas) roll i att engagera medborgare och att skapa socialt kapital och mer demokratiskt deltagande medborgare. Genom att stärka det lokala föreningslivet skulle även valdeltagandet kunna öka.

Forskningsresultaten om föreningsaktivitetens roll för stärkt valdeltagande i Sverige har dock varit otydliga. På individnivå har forskningen funnit vissa svaga samband mellan föreningsaktivitet och valdeltagande (Teorell & Westholm, 1999; Oskarsson, 2006). Föreningsmedlemmar är något mer benägna att rösta än de som inte är medlemmar; i vissa fall försvinner detta samband om även andra socioekonomiska faktorer tas med i beräkningen. Detta tyder på att föreningsmedlemmar röstar, eftersom de tillhör en grupp människor som bland annat har något högre utbildning och inkomst än genomsnittet och därmed även ett i genomsnitt högre deltagande.

På kommunnivå verkar det inte finnas några samband mellan föreningslivets storlek och valdeltagandet (Lundåsen, 2004). Kommuner med relativt sett många föreningar per invånare har inte ett högre valdeltagande än kommuner med få föreningar. Mer systematiska kartläggningar av sambandet mellan till exempel valdeltagande på valdistriktsnivå och antalet föreningar per invånare saknas veterligen fortfarande. En orsak till detta kan vara att tillgänglig statistik över ideella föreningar ännu inte lätt kan sammanställas för mindre områden som valdistrikt.

Kris eller inte?

Hur är det då med själva föreningsaktiviteten, är den i kris? Synen på huruvida de medborgerliga aktiviteterna i föreningslivet är i kris eller inte varierar med forskarnas skilda utgångspunkter. De forskare som studerar organisationer som kommit att kallas för nya sociala rörelser

har generellt en mer optimistisk syn på deltagande-utvecklingen än de som studerar det mer traditionella föreningslivet (Baer, 2007). Forskare som studerar nya sociala rörelser lyfter oftare fram kraften i engagemanget och hur dessa kan växa till globala rörelser, till exempel grupperingar som vuxit fram i protest mot världens rikaste länder i samband med toppmöten som G8 och G20.

Det råder olika uppfattningar huruvida sociala rörelser i grund och botten är ett annorlunda och väsensskilt fenomen från föreningslivet eller om det endast rör sig om olika stadier i organisationers framväxt. Ahrne och Papakostas (2006) menar att om de nya sociala rörelserna fortsätter att vara verksamma, kommer de att organisatoriskt bli mer och mer lika vanliga föreningar. Organisationens interna struktur blir mer formaliserad, och handlandet blir mer och mer rutinmässigt och regelstyrt som inom andra liknande föreningar. Skillnaden mellan nya sociala rörelser och andra föreningar består i att de nya sociala rörelserna studeras i en inledningsfas medan föreningarna redan har uppnått en fas av struktur i organisation och handling. Det skulle således röra sig om en skillnad i *när* man studerar ett visst fenomen – i det här fallet människors handlande i grupp – snarare än en skillnad i *art* (Ahrne & Papakostas, 2006). Eva Jeppsson Grassman och Lars Svedberg (2007) visar hur svensken som föreningsengagerad och politiskt aktiv medborgare har varit en ständig källa till oro för forskare. Till viss del är denna oro överdriven, eftersom ursprunget till oron främst varit sjunkande medlemssiffror och engagemang för de politiska partierna. Dessa sjunkande siffror återfinns inte i det övriga föreningslivet (Jeppsson Grassman & Svedberg, 2007), därmed underförstått att det i oron för utvecklingen i Sverige ofta har funnits en idealbild av hur det svenska samhället bör se ut – en bakåtblickande syn på de traditionella folkrörelserna (Jeppsson Grassman & Svedberg, 2007).

Ny tid

Sverige hade inte enbart fått till synes politiskt svalare medborgare (Karvonen & Hvitfelt, 1999) utan även en förändrad befolkning. Förutom att den genomsnittliga utbildningsnivån har höjts väsentligt under de senaste decennierna liksom den förväntade livslängden, så har Sverige och många andra länder fått fler invånare med utländskt ursprung. Även här har förväntningarna på föreningslivet varit stora. Flera pågående och avslutade svenska forskningsprojekt studerar föreningslivets roll i hur människor med invandrarbakgrund etablerar kontakter och nätverk genom föreningslivet (Strömblad & Adman, 2009; Aytar, 2007).

Just nätverkens betydelse för etablering på bostads- och arbetsmarknaden har ofta lyfts fram. En klassisk artikel av Mark Granovetter (1973) argumenterade för fördelarna med ett rikt socialt nätverk för att finna ett nytt arbete, eftersom den som har tillgång till ett stort nätverk också får tillgång till en större mängd nyttig information. I en studie av Socialstyrelsen (2008) framkom det att föreningsaktiva med invandrarbakgrund själva lyfte fram betydelsen av att komma in i ett större nätverk som underlättade att få information om till exempel lediga bostäder och arbetstillfällen.

Studier visar även att det politiska deltagandet är långt ifrån jämnt fördelat över befolkningen och att vissa grupper tenderar att delta mindre än andra. I gruppen utrikes födda är till exempel valdeltagandet i genomsnitt lägre. Föreningslivet spelar olika roller i integrationspolitiken och skulle kunna fungera på olika plan (Bengtsson, 2004). Det handlar dels om föreningar bildade på etnisk grund, företrädesvis för människor med annan etnisk identitet än svensk, dels om invandrares deltagande i traditionella föreningar (till exempel idrottsföreningar). Föreningarna skulle även som organisationer kunna utgöra en kanal för krav på förändring gentemot de politiska beslutsfattarna och en samtalspartner (och remissinstans) för politiker i utformandet av beslut. Andra undersökningar framhåller

den obalans som kan råda i förhållandet mellan invandrarföreningar och det offentliga. Samtidigt som svenska staten uppmuntrar bildandet av organisationer för invandrare för att ha samtalspartner i integrationspolitiken är relationen mellan föreningarna och staten inte jämbördig, eftersom föreningarna i mångt och mycket är beroende av ekonomiskt stöd från staten (Emami, 2004). Relationen kan bli ännu mindre jämbördig beroende på begränsade organisatoriska kunskaper i föreningarna. Likaså är föreningsmedlemmarnas tidigare erfarenheter av politiskt arbete betydelsefulla. Emami tar upp exemplet iranier i Sverige och menar att många av de iranska föreningarna har bedrivit politisk verksamhet och påverkansförsök gentemot Iran snarare än gentemot det politiska systemet i Sverige.

Studier gjorda i Sverige har påvisat att vissa invandrargrupper har ett markant lägre deltagande i olika sociala aktiviteter (Lindström, 2005). Andra studier berör vilken betydelse föreningsdeltagande har för utrikes föddas politiska deltagande i Sverige (Myrberg, 2007). Även här betonas att betydelsen av föreningsdeltagande inte är densamma för alla grupper utrikes födda. Människor med bakgrund i andra västeuropeiska länder eller Nordamerika deltar i samma utsträckning som i Sverige födda, medan utrikes födda från andra delar av världen har ett något lägre föreningsdeltagande. Gunnar Myrberg påpekar att antalet år i Sverige har störst betydelse för graden av föreningsaktivitet – ju längre tid i Sverige desto större sannolikhet att personer med utländsk bakgrund deltar i föreningslivet på samma sätt som infödda svenskar. Andra studier visar liknande resultat och att den avgörande faktorn för att utrikes födda ska göra en insats i föreningslivet är ställningen på arbetsmarknaden. Utrikes födda med arbete deltar i liknande utsträckning som personer födda i Sverige (Svedberg, von Essen & Jegermalm, 2010).

En annan slutsats från Myrbergs avhandling är att föreningsdeltagandet spelar störst roll för att ge politisk självtillit, det vill säga den enskildes tilltro till sin egen

förmåga att kunna påverka. Genom att de föreningsaktiva har större politisk självförtroende ökar även andelen personliga kontakter med politiker, och detta gäller även för gruppen utrikes födda.

Demokratiskolor eller fåtalsvälde?

Johan von Essen (2008) undersöker de frivilligt engagerades berättelser om drivkrafterna bakom det egna föreningsengagemanget. von Essen finner att föreställningarna om det frivilliga engagemanget fångas i fem huvudsakliga motiv. Det är något som är oavlönat, för någons nytta, frivilligt, ett uttryck för engagemang och något som äger rum i gemenskap. Inom de teorier, som hävdar det sociala kapitalets betydelse och som representeras av Putnam, framförs fortfarande tanken om föreningslivets medborgerligt fostrande roll för de föreningsaktiva. För att föreningslivet ska fungera just som en skola i demokrati måste det också använda sig av demokratiska procedurer och av medbestämmande.

Men det är viktigt att poängtera att redan före den teoretiska debatten om föreningar som skapare av socialt kapital ifrågasattes det moderna svenska föreningslivets förmåga att ge formell träning i demokrati (Blomdahl, 1990). I studier visades att de flesta ungdomar, som varit med i någon idrottsförening (som var den största typen av föreningar som engagerade ungdomar), inte hade varit med att fatta något beslut i föreningen. Just idrottsrörelsens framväxt bland ungdomar och den samtidiga nedgången i ungdomars deltagande i de klassiska folkrörelserna gjorde att föreningslivets roll som medborgarskola ifrågasattes. En central punkt är att under folkrörelsernas etablering var samhället i stort mer auktoritärt även när det gäller barnuppfostran. Äga var tillåten, och barn och unga skulle lyda de vuxna. Därför borde de demokratiska beslutsformerna i folkrörelsernas ungdomsföreningar ha spelat en annan roll under folkrörelsernas framväxt än i det samhälle som undersöks på 1980-talet (Blomdahl, 1990). Även samhället i stort var betydligt mer

hierarkiskt ordnat såväl i skolan som i yrkeslivet. Det är tydligt att föreningslivet och folkrörelserna under tidigare epoker hade en central roll att lära medborgarna demokratiska former för beslutsfattande (Larsson, 2008).

Ytterligare ett antal studier har undersökt huruvida föreningslivet som skolor i demokrati utgör en idealbild eller en empirisk verklighet (Selle & Strømsnes, 2001; Jonsson, 2005; Hvenmark, 2008). Bilden av föreningslivet som demokratiskt i sitt beslutsfattande problematiseras i Gun Jonssons studie av relativt små föreningar i svensk glesbygd. I studien framkommer att styrelserna tenderar att ta över beslutsfattandet och att detta sker på bekostnad av medlemmarnas inflytande. Krav på specialkompetens för att hantera till exempel EU-projekt och en önskan att vara effektiva gör att styrelserna sköter stora delar av beslutsfattandet. Jonssons studie påpekar även att kvinnor tenderar att ha en svagare ställning än män i styrelserna.

Hvenmark (2008) pekar på processer som drar arbetet inom föreningslivet i en professionaliserad riktning. Det som tidigare var ideellt arbete sköts numera i större utsträckning av anställda. Föreningar imiterar de praktiker som företag använder sig av i förhoppningen att bli mer framgångsrika och effektiva. Stora elitsatsande idrottsföreningar har bildat aktiebolag för att kunna hantera föreningen på ett mer företagsliknande sätt. Detta leder till frågan: Om föreningslivet inte fungerar annorlunda än ett företag, varför ska det då anses vara mer fostrande i demokrati än ett företag?

Som ett led i detta problematiserade Tobias Harding (2009) den demokratiskt fostrande insatsen hos en av Sveriges största ungdomsföreningar, Sverok (Sveriges roll- och konfliktspeleförbund). Harding menar att många mer löst sammansatta organisationer som Sverok, som kanske inte ens har några direkta möten för medlemmarna, attraherar stora skaror ungdomar som medlemmar. Harding väcker frågan om sådana organisationer fortsatt ska betraktas som skolor i demokrati och på vilken grund i sådana fall? En annan avhandling har undersökt

vilken roll ordenssällskap som Rotary har för att skapa ett manligt ideal (Hamrén, 2007). Även här problematiseras vilka kulturer och ideal som kan skapas inom föreningslivet. Rotary är i huvudsak en manlig arena som kvinnorna får förhålla sig till. Organisationen är också en plats för att skapa sociala nätverk mellan främst män i ledande ställning lokalt (Hamrén, 2007).

Är det då fruktbart att försöka särskilja olika föreningar som särskilt positiva för det sociala kapitalet eller för det politiska deltagandet? Problemet med en differentiering av föreningslivet i »bra« och »dåliga« föreningar är att en klassificering alltid blir normativ och bunden av de värderingar som råder i ett specifikt ögonblick samt att den verksamhet som sker inom en förening kan förändras över tid och byta skepnad (Rothstein, 2003). Frågan om föreningslivet är fostrande i demokratiska värderingar och tolerans har även studerats ur andra synvinklar. Jens Rydgren (2009) har undersökt om det är mer eller mindre sannolikt att medlemmar i föreningslivet i stort är benägna att rösta på högerextrema partier. Han kom fram till att inte ens medlemmar i humanitära hjälporganisationer hade någon generellt lägre benägenhet att rösta på främlingsfientliga partier än medborgare i allmänhet. Utifrån detta drog han slutsatsen att Putnams antaganden om föreningslivets fostrande effekt på medlemmarna inte stämmer.

Frågor att diskutera:

- Upplever du att det skett en förskjutning från »röst« till »service« i den ideella sektorn i Sverige? Hur kommer du fram till ditt svar?
- Är det som kallas sociala rörelser annorlunda än »vanliga« ideella organisationer? Om ja - på vilket sätt?
- Föreningslivet inspireras av näringslivet och tar över språk och arbetsformer. Skulle man kunna säga att företag också fungerar som skolor i demokrati? Vad skiljer föreningar från företag om arbetsformerna blir mer lika?

Kapitel 4. Inflytande över politiken

Inflytande: Föreningsliv och intressegrupper

I litteraturen om påverkan och inflytande görs ofta skillnad mellan termen *föreningsliv* och *intressegrupper*. I den individcentrerade litteraturen om politiskt deltagande och socialt kapital refereras ofta till föreningsaktivitet och föreningsmedlemskap. Föreningslivet berörs i mer allmänna och icke politiska termer. Dessa studier är ofta fokuserade antingen på medborgare i genomsnitt (via representativa slumpmässiga urval) eller på mer lokala företeelser. Kopplingen mellan politik och föreningsliv på detta plan utgår i mångt och mycket från de teorier som har redovisats i kapitel 2 och kapitel 3 om föreningslivet som skapare av socialt kapital och dess inverkan på normer, nätverk och värderingar, samt föreningslivet som skola för medborgerliga färdigheter.

I litteraturen om politiskt inflytande och påverkan på nationellt och internationellt plan används snarare

termer som *organiserade intressen* och *intressegrupper* och ibland även *särintressen*. Här handlar det ofta om grupperns möjlighet att påverka beslutsfattare. Litteraturen är mer inriktad på att undersöka beslutsfattandets procedurer och olika grupperns inflytande. Länder som Sverige har tidigare kommit att betraktas som (neo-)korporativa där sammanblandningen varit stark mellan stat och organiserade intressen. Ibland har sammanblandningen kommit att bli så stark att det har varit svårt att avgöra vad som är stat och vad som är utomstående organisation, vilket brukar betecknas som kooptering, alltså att staten har inlemmat organisationen som en del av sig själv.

Inledningsvis kan distinktionen mellan de olika grupperna (förening och intressegrupp) verka tydlig, men frågan är om gränsdragningen alltid är så självklar. Daniel Naurin (2001) gör en genomgång av hur olika termer används i olika teoretiska sammanhang och hur synen på organisationernas och statens roll även påverkar vilken typ av strategi som är eftersträvansvärd för staten och organisationerna. I den av Putnam företrädde pluralistiska syn på föreningar blir statens och politikens roll att motta kraven som föreningarna förmedlar och att anpassa politiken. Om synen på föreningar och organisationer är att de representerar särintressen som på något sätt försöker tillskansa sig fördelar och resurser, blir statens strategi och förhållningssätt att försöka motverka gruppernas påverkan. En mer reaktiv strategi från staten är att genom aktiv politik försöka påverka vilka föreningar och sammanslutningar som uppstår och därigenom påverka föreningslivet i en för staten önskad riktning och försöka balansera olika grupperns intressen (Naurin, 2001). Alla strategier som Naurin (2001) presenterar innefattar risker och fördelar och grundar sig i en normativ syn på föreningslivet och organisationer i sig. Om politiska beslutsfattare väljer att helt isolera sig från föreningslivet, finns risken att de tappar förankringen i väljarnas preferenser, och om beslutsfattarna väljer att motta förslag som framförs från föreningslivet, finns risken att vissa grupper

gynnas på bekostnad av andra och att besluten fattas på odemokratiska grunder. Politikens försök att påverka föreningslivet kan få effekter som är svåra att förutse.

Föreningars olika inflytande över politiken

En stor del av litteraturen om föreningars inflytande över politiken behandlar hur statens samarbete med olika grupper ter sig i praktiken. Tidigare dominerande studier av arbetsmarknadens organisationer, fackföreningar, arbetsgivar- och företagarorganisationer (se till exempel Rothstein & Bergström, 1999; Bäck & Möller, 2003).

Andra studier behandlar hur andra typer av föreningar har försökt påverka politiska beslut. David Feltenius (2004) analyserar pensionärsorganisationers roll i processen att påverka politiken i en rad välfärdsfrågor. Han konstaterar att pensionärsorganisationerna har haft visst inflytande över flera politiska beslut under 1990-talet, bland annat när det gäller hanteringen av bostadstillägget och hur uppräknings av pensionerna skulle ske vid flera tillfällen. Feltenius menar att pensionärernas organisationer kan utöva makt i kraft av att utgöra ett stort antal väljare. Även om pensionärer som grupp utgör ett växande antal, behöver det dock inte med automatik leda till ökat inflytande för deras organisationer. Sophie Söderholm Werkö (2008) har beskrivit hur svenska patientorganisationer har lyckats utöva inflytande och hur särskilt Diabetesförbundet varit delaktigt i att utverka gratis tillgång till insulin för diabetiker. Förbundet har varit framgångsrikt i att driva opinionsbildning.

Ytterligare studier har undersökt miljörelsernas inflytande över politiken (Uhrwing, 2001; Boström, 2001). Andra studier visar hur olika föreningar väljer en annorlunda hållning gentemot staten, och de har därför skilda strategier för hur mycket eller hur lite kontakt de önskar med staten och dess företrädare. Vissa föreningar väljer medvetet att undvika en för stark koppling till staten, eftersom de vill hävda sitt oberoende och inte vill riskera att bli lierade med staten. Ett exempel på detta är

Greenpeace som inte vill ha samma typ av samverkan med staten som exempelvis Svenska naturskyddsföreningen (Boström, 2001).

Elisabet Lindberg (2005) beskriver samspelet mellan lokala föreningar och lokala beslutsfattare som dubbelt. Samtidigt som det offentliga strävar efter att samverka med olika grupper, vill staten också styra förutsättningarna och ramverket inom vilket organisationerna ska verka. Lindberg menar att medborgarna ofta ser sitt egna engagemang i lokala frågor som något frikopplat från politik och att begreppet politik får innebörden partipolitik. Hon konstaterar vidare att de lokala tjänstemännen spelar en avgörande roll som grindvakter för hur stort inflytande medborgerliga sammanslutningar tillåts ha. Tjänstemännens centrala roll och hur deras inställning påverkar vilket genomslag föreningslivet tillåts ha lokalt bekräftas av andra studier (Nilsson, 2007).

Andra har pekat på att lokala frivilliga sammanslutningar kan fungera som dåliga samveten och påpeka brister. Däremot är de sämre på att skapa förståelse hos medlemmarna för politiska prioriteringar (Nilsson, 2007). Genom att fungera som strålkastare mot problem och brister i samhället ökar föreningarna medlemmarnas kritiska förmåga, men detta betyder inte att organisationerna automatiskt får mer politiskt inflytande. Tom Nilsson (2007) konstaterar att det på det lokala planet snarare verkar vara svårare för de föreningar som har medlemmar med kritisk förmåga att driva igenom sina krav. Bland annat därför att det kan finnas en bristande förståelse för behovet av politiska prioriteringar.

En helt annan dimension antar de studier som lyfter fram organisationer för grupper som ansetts osynliga i den offentliga debatten, och begrepp som *empowerment* eller *egenmakt* och *bemäktigande* används för att betona vilken roll dessa organisationer har för sina medlemmar. Exempel på sådana organisationer är brukarorganisationer för psykiskt sjuka som RSMH. Begreppet empowerment har använts för att illustrera maktförhållanden mellan

vad som ansetts vara svaga och starka grupper och har även använts för att försöka överföra makt (empower) till de svaga grupperna (se t.ex. Swärd & Starrin, 2006; Karlsson, 2002).

Ytterligare en aspekt som blivit studerad är hur organisationer kan arbeta i nätverk för att genomdriva krav på förändringar. Organisationer kan själva bilda (eller på statens initiativ) gemensamma nätverk kring vissa frågor, så kallade policynätverk. Annica Sandström (2008) har undersökt hur ett antal policynätverk har utövat inflytande i olika lokala frågor. Sandström menar att det finns ett samband mellan hur nätverken är uppbyggda och hur framgångsrika de blir. Ju mer slutna nätverken är desto mer effektiva blir de. Samtidigt som mångfalden av aktörer inom nätverken också är en viktig framgångsfaktor.

Att fångas in eller att påverka

Spänningen mellan att vilja vara med och forma och att påverka politiska beslut och önskan att undvika att bli införlivad och identifierad med staten har lång politisk tradition i Sverige (Lewin, 1992; Rothstein, 1992). Med beslutsfattandet följer även ett visst ansvar. Redan i Backs (1967) studier av organisationers roll i den svenska politiken under 1800-talets slut lyfts kontakterna mellan politiker och organisationer fram som viktiga – detta under en period då remissväsendet ännu inte hade blivit praxis men höll på att växa fram. Flera forskare har lyft fram hur den senare svenska politiska kulturen kommit att kännetecknas av vilja att nå samförstånd och breda överenskommelser mellan grupper snarare än att uppmuntra till kamp och konflikt mellan grupper (Goodin, 2004; Lewin, 1992; Rothstein & Trägårdh, 2007).

Dessutom har en ny viktig faktor kommit in i det svenska beslutsfattandet, nämligen Europeiska Unionen. Vissa nationella paraplyorganisationer för folkrörelser är väl företrädde i Bryssel och agerar för att påverka den europeiska lagstiftningen. Inflytande behöver således inte enbart betyda inflytande över den nationella politiska

arenan utan även inflytande över den europeiska. Självklart skiljer sig formerna för beslutsfattande mellan EU:s institutioner och Sveriges. Studier visar att svenska företrädare har mer inflytande än vad landets storlek skulle motsvara (Lindahl & Naurin, 2009).

Viljan att vara proaktiv och att på något sätt behärska dagordningen för föreningslivets verksamhet har inte varit främmande för de svenska beslutsfattarna. Samtidigt har flertalet ovan nämnda studier visat hur föreningar och organisationer på det nationella planet har kunnat påverka beslut. Staffan Johansson (2005) har beskrivit hur relationen mellan föreningslivet och staten kan påverkas bland annat genom den offentliga finansieringen av verksamheten.

Föreningsliv och lokal politik

I en doktorsavhandling från 2006 undersöker Daniel Wohlgemuth hur sambandet mellan medborgarnas åsikter och de lokala politiska företrädarnas åsikter ser ut; har medborgare och lokala politiker liknande åsikter i olika aktuella lokala politiska frågor? Han kommer fram till att de kommuner, som relativt sett har många ideella föreningar per invånare, också verkar ha mindre avstånd mellan väljarnas åsikter och de förtroendevaldas. Han menar att detta kan vara ett uttryck för hur demokratin förstärks genom medborgerliga aktiviteter i perioden mellan valen och där föreningslivet utgör en särskild påverkanskanal gentemot de lokala politikerna. Orsakerna kan vara många till att de föreningstäta kommunernas politiker är mer lika sina väljare. Det kan vara så att de föreningstäta kommunerna ofta också har få invånare och ett teoretiskt sett kortare (mentalt) avstånd till de lokala politikerna. Politiker i små kommuner (till invånarantal sett) är ofta mer synliga och mindre anonyma än politiker i större kommuner. De blir också oftare kontaktade av medborgare (Johansson m.fl. 2007).

Wohlgemuth (2006) hävdar att de politiska beslutsfattarna i de föreningstäta kommunerna är mer lyhörda

för kommuninvånarnas åsikter. Frågan är i vilken utsträckning det lokala föreningslivet är opolitiskt och om föreningar med till synes opolitisk karaktär (till exempel idrottsföreningar och hobbyföreningar) även har kontakter med lokala beslutsfattare?

Ytterligare en studie undersöker sambandet mellan aktiviteten i föreningsliv och kyrksamhet¹² och tillit medborgarna emellan i 26 svenska kommuner. Sambandet mellan genomsnittlig föreningsaktivitet och graden av tillit medborgarna emellan verkar vara svagt. Gradens av kyrksamhet hade däremot ett positivt samband med den mellanmännsliga tilliten (Pettersson & Lundåsen, 2009). Med andra ord är tilliten högre i kommuner med hög kyrksamhet.

Politiska partier och civilsamhället

De politiska partierna som bildades under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet växte enligt historie-skrivningen fram i samklang med föreningslivet. Sven Lundkvist (1974) visar ett samband mellan valdeltagandet i olika kommuner och framväxten av de stora folkrörelserna. Under 1920-talet var valsyste-met annorlunda än dagens. Majoritetsval och personval var det rådande. Detta innebar att föreningar och rörelser kunde identifiera en kandidat som särskilt vurmade för frågor rörande deras intressen, till exempel nykterhet eller inställning till frikyrkor. Kandidaten kunde bedriva sin valkampanj med föreningens stöd och kunde räkna med många röster från föreningens medlemmar. Det fanns således en mobiliserande kraft i folkrörelserna så att orter med etablerade folkrörelser lyckades få fler medborgare att gå och rösta (Lundkvist, 1974).

Senare forskning har hävdats att en genomgående trend för politiska partier i Västvärlden är att de har gått från att själva vara en del av det civila samhället till att mer och mer bli en del av staten (Katz & Mair, 1994). De politiska partierna är inte längre beroende av medlemmarna för sin

¹² Andel av befolkningen som besöker Svenska kyrkans gudstjänster.

ekonomiska överlevnad utan har skapat andra inkomstkällor. Partierna har gått från att vara folkrörelsebaserade och med stora skaror av medlemmar (masspartier) till att mer och mer bli en egen del av staten (kartellpartier) som själva fattar beslut som gynnar dem och deras egen överlevnad. Tesen om kartellpartier har inte stått oemotsagd. Det har hävdats att den inte är ordentligt empiriskt underbyggd. En trend som däremot har varit enklare att belägga är de politiska partiernas medlemsutveckling.

En mätning från 2009 visar på att de flesta länder i Västeuropa har minskande medlemstal för de politiska partierna, med ett fåtal undantag i relativt sett nyare demokratier som Spanien där det skett en viss ökning (van Biezen, Mair & Poguntke, 2009).

En svårighet med jämförelser av medlemssiffror bakåt i tiden är i Sveriges fall att LO-medlemmars kollektivanslutning till Socialdemokraterna, som varade fram till 1987, kraftigt förstör de historiska medlemssiffrorna. Detta till trots verkar dock de vikande medlemssiffrorna vara en generell trend. Forskningen har kommit att tala om partier utan medlemmar. Särskilt verkar minskningen på senare tid ha drabbat tidigare folkrörelsepartier som Centern och Socialdemokraterna. Minskningen av medlemstalen har kompenseras genom höjda statsbidrag, och detta skulle stödja Katz och Mairs tes om hur partierna blir en del av staten snarare än det civila samhället (se bland andra Papakostas, 2003).

Det nordiska partisystemet har länge betecknats som ett på riksplanet stabilt fempartisystem (Demker & Svåsand, 2005). Ronald Inglehart (1997) menar att industrialismens konflikter¹³ håller på att ersättas av senmoderna konflikter. I det *postindustriella* samhället är den grundläggande ekonomiska tryggheten säkrad för de flesta medborgare genom offentliga välfärdssystem och genom en generell ökning av medborgarnas välbefinnande.

¹³ Till dessa hör bland annat konflikten mellan löntagare och arbetsgivare, konflikten mellan landsbygd och städer, konflikten mellan religiositet och sekularisering.

Exempel på postmateriella konfliktlinjer är miljöfrågor, jämställdhetsfrågor och HBT-frågor. Trots att Inglehart menar att det finns en trend av förändrade värderingar hos medborgarna i de ekonomiskt mest utvecklade länderna, har ändå inte många nya politiska partier uppstått på riksplånet i Sverige. Miljöpartiet har vuxit fram ur dessa nya postmateriella konfliktlinjer. En förklaring till att Sverige fram till 2006 års val ändå sett så få nya partier komma in i riksdagen är den spärr som utestänger de partier som inte når upp till minst 4 procent av rösterna på riksplånet (eller minst 12 procent av rösterna i en valkrets¹⁴).

Bilden av stabilitet i partisystemet förändras någont om man väljer att studera kommuner i stället för riket som helhet. I kommunalvalen finns inga lagstiftade spärrar gentemot små partier, och detta har bidragit till att nya partier har kunnat uppstå. Lokala partier har uppstått vid sidan av partier med ambitioner att komma in i riksdagen som Sverigedemokraterna. Erik Amnå (2008) väcker frågan huruvida dessa lokala partier har gått över från mer löst sammansatta grupper i de lokala föreningslivet till att bli regelrätta politiska partier.

Gissur Erlingsson (2005) har undersökt hur lokala partier uppstår och visar hur dessa sprids dels genom imitation (härkning av en grannkommun som har ett lokalt parti), dels genom att starka personer (ofta politiker från ett traditionellt parti) driver fram bildandet av ett nytt parti. I litteraturen framhålls ofta hur den kommunala politiken till skillnad från rikspolitiken är mindre parti-ideologiskt orienterad utan snarare mer pragmatisk och med starkt fokus på orten. Ingemar Wörlund (2008) har framhållit att de lokala partierna ofta är välfärdspopulistiska och uppstår ur en protest gentemot nedskärningar i välfärden. I kommunvalet 2006 hade 137,¹⁵ av Sveriges 290 kommuner ett lokalt parti, ofta med ortens namn i partinamnet, som fick röster.

¹⁴ Sverige är indelat i 29 valkretsar till riksdagsvalet.

¹⁵ I den siffran ingår inte partier som Sverigedemokraterna och Sveriges pensionärens intresseparti.

I forskningen har det framhållits att rikspolitiken och den lokala partipolitiken har utvecklats olika (Bäck, Offerdal & Aars, 2005). Den kommunala politiken skulle enligt dessa resonemang gå mot allt mindre partiideologisk prägel och allt svagare koppling till de nationella partierna. Detta har fått forskare att påpeka att kommunpolitiken är på väg att åter likna kommunalstämmorna som fanns på landsbygden fram till de stora kommunsammanslagningarna på 1950-talet.¹⁶ Forskare har också väckt frågan huruvida det är lämpligt att fortsätta att binda kommunpolitiken till de nationella politiska partierna och om andra typer av valsystem skulle kunna vara möjliga att införa på en lokal nivå (Bäck, Offerdal & Aars, 2005).

Lokala experiment med opolitiska nämnder och majoritetsval har prövats i mindre skala (till exempel i Svågadalen i Hälsingland). Forskarna menar samtidigt att alternativen till politiska partier antagligen skulle missgynna de mest resurssvaga i samhället, eftersom nya typer av styrelseformer kräver att medborgarna sätter sig in i alternativen och vad dessa innebär på ett annat sätt än i partipolitiken (Bäck, Offerdal & Aars, 2005).

Lokalt och globalt?

I berättelserna och historieskrivningen kring lokala samhällen och specifika orter spelar ofta föreningslivet en stor roll för ortens identitet. Peter Aronsson (1999) menar att byggandet av den svenska nationalstaten innebar att lokala skillnader i politisk kultur och traditioner kom att betraktas som ointressanta och det nationella som överordnat. Genom flera reformer av den svenska förvaltningen tilltog centraliseringen av den politiska makten. Aronsson har även beskrivit vilken roll kommunsammanslagningarna spelade för den lokala politikens roll i samhället.

Enligt Aronsson har forskarsamhället i mångt och

¹⁶ Kommunalstämmorna var återkommande stormöten där alla kommuninvånare som betalade skatt hade rätt att rösta och att föra sin talan. I takt med att invånarantalet växte fördes beslutandemakt över till kommunfullmäktige, och kommunalstämmorna fick ett mer begränsat inflytande.

mycket valt att se föreningar och folkrörelser i nationellt snarare än lokalt perspektiv. Ett annat sätt att betrakta den svenska modellens framväxt är att se hur de starka och relativt självständiga, välorganiserade lokala samhällena ständigt har tvingat fram förhandlingar med staten, och förhandlingarna har gjort att medborgarna känt förtroende för staten (Aronsson, 1999). Enligt Aronsson har forskningen tenderat att bekräfta nationsbyggandet och medvetet valt att inte betrakta de lokala skillnaderna i politisk kultur mer än marginellt och som kuriosa inom etnologin. Därmed har också regionala skillnader avvärjats sin möjliga politiska sprängkraft. Aronsson menar att alla sår från kommunsammanslagningarna fortfarande inte är läkta och att gamla motsättningar mellan orter inom kommuner kan leva kvar. Föreningslivet kan också ha fortsatt att verka inom de äldre kommungränserna med olika föreningar knutna till olika tidigare centralorter.

Har framväxten av Internet påverkat föreningarnas sätt att agera? I en doktorsavhandling har statsvetaren Pia Brundin (2009) undersökt föreningars användande av Internet och jämfört svenska föreningar med amerikanska. En skillnad är att de svenska föreningarna oftare har verktyg som uppmuntrar till interaktivitet med medlemmar och andra. Brundin tolkar detta som att folkrörelsetraditionen, med medlemsinflytande och demokratiskt beslutsfattande, fortfarande är livaktig i Sverige. Utnyttjandet av Internet som mötesplats och diskussionsforum är däremot mera diskutabelt. Brundin menar att Internet som instrument för föreningslivet kan fungera bättre för aktivism utåt än dialog inåt. Potentialen i användningen av Internet ligger i att utveckla nya former för att enkelt nå ut med riktade kampanjer till en större skara och därmed fungera som påtryckningsmedel.

Ytterligare ett sätt för medborgarna att via gemensamma aktiviteter i föreningar nå inflytande är att bli medproducenter av välfärd (Vamstad, 2007). Genom att förena sig och tillsammans bilda kooperativ kunde exempelvis småbarnsföräldrar få makt och inflytande över sina barns omsorg och

därigenom även få ökat demokratiskt inflytande.

Frågor för framtiden

Peter Aronsson hävdade att den lokala dimensionen i mångt och mycket har försvunnit från forskningens dagordning till förmån för nationella organisationers relation till staten. Framtida utmaningar för forskningen blir bland annat att rita kartan över lokala variationer i föreningstraditioner och -praktiker. Finns variationer inom Sverige eller inte? Det har gjorts speglingar av lokala förhållanden och fall, men övergripande kartläggningar saknas. Utan ett övergripande och generellt perspektiv är det svårt att bedöma om fallstudierna är uttryck för något apart eller för något vanligt förekommande. Tidigare undersökningar tyder på att det finns variationer både när det gäller intensitet i föreningsaktivitet och typer av medverkande föreningar. Det finns även frågetecken kring hur relationen ser ut mellan kommuner som beslutsfattare och föreningslivet. Är det en ömsesidig relation, där kommunen är beroende av ett fungerande föreningsliv för att kunna erbjuda en livsmiljö som medborgarna vill ha och där föreningarna är beroende av att kommunen erbjuder direkta och indirekta bidrag för sin överlevnad? Hur ser framtiden för föreningslivet ut, om befolkningen stadigt minskar i kommunerna utanför de stora städerna? Är å andra sidan föreningslivet fortfarande lika intressant för dem som bor i de större städerna, som har tillgång till ett större utbud av andra aktiviteter och påverkanskanaler? I vilken mån spiller engagemanget i det lokala föreningslivet över i att bli lokala partier? Ytterligare en fråga för framtiden är hur samhället klarar av att hantera olika gruppers krav på särskilda rättigheter utifrån exempelvis religiös eller etnisk tillhörighet.

Frågor att diskutera:

- Hur ser du på de politiska partierna, är de en del av föreningslivet eller en del av staten? Har deras position förändrats över tid?
- Är vi fixerade vid det nationella perspektivet med t ex riksorganisationer, landslag och nationella namn som »Svenska föreningen för...« och »Nationalföreningen mot...« i den ideella sektorn?
- Hur ser verkligheten ut lokalt? Vem är beroende av vem? Behöver kommunen föreningarna för att erbjuda invånarna det de vill ha? Behöver föreningarna kommunen för att finansiera eller legitimera sin verksamhet?

Kapitel 5. Föreningsliv och hälsa

Föreningsengagerades hälsa

Tendensen inom den samhällsvetenskapliga forskningen har gått från en optimistisk syn på föreningslivets och de föreningsengagerades möjligheter att skapa socialt kapital till en mer kritisk och ifrågasättande hållning. Inom folkhälsovetenskapen har forskningen lyft fram föreningslivets positiva inverkan på medborgarnas hälsa.

Den amerikanska litteraturen betonar bland annat hur medborgarnas engagemang i föreningsliv och andra frivilliga sammanslutningar kan bidra till att skapa en känsla av samhörighet (*sense of community*) som även kopplas positivt till den självskattade hälsan. Föreningsaktiva människor mår bättre än de icke föreningsaktiva eller dem som är aktiva i mer löst sammansatta sociala nätverk. Invånare i samhällen med ett rikt föreningsliv verkar också i jämförande studier må bättre än andra (Subramarian, Kawachi & Glass, 2001).

Precis som i fallet med föreningslivets påverkan på medborgarnas politiska deltagande är det svårt att med hjälp av data från frågeundersökningar, som är gjorda vid endast ett tillfälle, säkerställa huruvida människor med bättre självskattad hälsa tenderar att bli mer aktiva i föreningar än de med sämre självskattad hälsa.

I statistiska undersökningar kan forskare undersöka om människor, som uppger samma utbildningsnivå, inkomst och boendeform men inte samma typ av föreningsengagemang, skiljer sig åt i självskattad hälsa, givet att allt annat är lika. Svenska studier har jämfört föreningsaktivas hälsa med icke föreningsaktivas, och i flera fall säger sig de föreningsaktiva må bättre än de icke föreningsaktiva (Liljeberg, 2005).

Sjukfrånvaro och socialt kapital

I en studie av Frykman och Hansen (2005; 2009) jämförs två svenska samhällen. Det ena kännetecknas av en relativt hög sjukfrånvaro och det andra av en relativt låg sjukfrånvaro. Båda samhällena är ungefär lika stora och hade genomgått betydande omställningar och neddragningar inom det lokala näringslivet. Frykman och Hansen genomför intervjuer och deltagande observationer av samhällslivet på de två orterna och kommer fram till att den ena ortens fritidsliv mest är baserat på föreningsaktiviteter där en stor del av befolkningen är involverad. Deltagandet i föreningslivet anses vara baserat på jämlika villkor på denna ort, och de sociala nätverken som byggs upp via föreningsengagemanget är baserade på horisontella, icke hierarkiska, relationer. Föreningslivet bidrar enligt Frykman och Hansen till att hålla sjukskrivningarna på en låg nivå, eftersom människorna känner sig efterfrågade och behövda även på fritiden. Det finns någon som frågar efter dem om de är borta, och den lokala kulturen präglas av en syn på arbete som plikt och dygd och på sjukfrånvaro som något man använder bara i extrema nödfall. Att vara sjukskriven upplevs som konstigt eller nästan omoraliskt om man samtidigt kan röra sig ute i samhället. För

sjukskrivning måste man vara sängliggande eller nästintill.

På den andra orten betraktas sjukskrivning som något av en medborgerlig rättighet för varje skattebetalare. Att vara sjukskriven är inte skamligt utan snarare något normalt. Fritidslivet präglas av föreningar som i stor utsträckning baseras på ägande (till exempel jakt kopplat till jakt-rättigheter), och relationerna mellan medlemmarna är därför mer hierarkiska. Den som är skogsägare kan utöva större inflytande på gruppen än de som endast är inbjudna att delta. Att föreningar baserade på horisontella relationer inte är lika många som i det första samhället bidrar till att det sociala kapitalet på den andra orten inte är lika starkt.

Föreningslivet bidrar enligt Frykmans och Hansens studie till att skapa sociala relationer människor emellan och normer för accepterat beteende. Föreningslivet bidrar även med att ge de aktiva en känsla av att vara behövda och efterfrågade även utanför arbetslivet.

I en rapport från Statens folkhälsoinstitut (Lundåsen, 2005) jämförs hur frivilligt aktiva inom föreningslivet och inte alls aktiva skattar sin hälsa. De frivilligt aktiva mår i genomsnitt bättre än de icke aktiva. Den självskattade hälsan överensstämmer inte per automatik med den fysiska hälsan – en person kan ha en funktionsnedsättning och ändå uppleva sig må »väldigt bra«. De största skillnaderna mellan frivilligt aktiva och de icke aktiva visar sig i graden av rapporterade psykiska besvär. Vid en närmare granskning finns den största skillnaden bland kvinnor: frivilligt engagerade kvinnor upplever sig i genomsnitt må avsevärt bättre än icke engagerade kvinnor. Bland kvinnor är skillnaden också stor i utbildningsnivå mellan aktiva och icke aktiva – bland de föreningsaktiva var andelen med hög utbildning klart högre än i gruppen icke aktiva. Utbildningsnivå och självskattad hälsa är faktorer som är starkt relaterade till varandra enligt en rad tidigare studier (Veenstra, 2001; Undén, 2004).

Skillnaden mellan frivilligt aktiva och icke aktiva kan till största delen sägas gälla främst för kvinnor, eftersom skillnaden bland män inte alls är lika stor.

Socialt kapital och hälsa

Studier genomförda i Sverige visar att föreningsaktiva generellt löper mindre risk att dö i förtid än dem som inte är aktiva (Liljeberg, 2005). Män som levde ensamma och som hade litet socialt umgänge löpte en högre risk att dö i förtid än män med en större social delaktighet och med en större tillgång till socialt stöd.

Forskarna menar att just det sociala umgänget i föreningslivet kan förklara stora delar av skillnaderna mellan olika sociala grupper. Människor med hög utbildningsnivå och akademikeryrken i högre utsträckning är aktiva inom föreningslivet än människor med låg utbildningsnivå och arbetaryrken. Skillnaden i hälsa mellan socialgrupper kan förstärkas genom att vissa socialgrupper systematiskt inte deltar i föreningslivet och därmed inte får samma sociala umgänge (Liljeberg, 2005). Människor som är socialt delaktiga är oftare fysiskt aktiva än genomsnittet och får därmed även del av de positiva effekterna av fysisk aktivitet oftare än andra.

Andra studier har jämfört den svensktalande och den finsktalande befolkningen i Österbotten i Finland och kommit fram till att den svensktalande befolkningen har en på många punkter bättre hälsa än den finsktalande befolkningen, trots att grupperna i mångt och mycket liknar varandra socialt. En förklaring kan vara att den svensktalande befolkningen är mer aktiv inom föreningslivet och har större sociala nätverk och därigenom bättre hälsa (Hyppä & Mäki, 2003). Den svensktalande befolkningen deltog även oftare i olika former av sociala evenemang som till exempel musikfestivaler och konstutställningar.

Flera andra internationella studier visar liknande resultat: föreningsaktiva uppvisar bättre fysisk och psykisk hälsa (Kawachi, Kennedy & Glass, 1999). Forskare menar att det kan finnas en risk att ekonomiskt svaga områden halkar efter ännu mer på grund av bristande uppmuntran och avsaknad av investeringar i det lokala föreningslivet (Kawachi m.fl., 1997). Områden som har ett rikt föreningsliv kan åtnjuta de positiva effekterna av detta

medan områden som saknar det istället riskerar att fastna i en slags ond cirkel med lågt deltagande i föreningar och ett litet utbud av sociala aktiviteter.

Andra studier pekar på hur komplexa sambanden kan vara och på beroendet av andra faktorer i omgivningen. I Sverige har flera studier genomförts i Malmö. Enligt en studie kan individuella faktorer, som deltagande i föreningslivet och utbildningsnivå, motverka skillnader i självrapporterad hälsa för boende i ett socialt utsatt område (Lindström, Moghaddassi & Merlo, 2004). Andra studier från Malmö visar till exempel att för människor som är socialt aktiva (till det räknas föreningsaktivitet), allt annat lika, har större sannolikhet att lyckas sluta röka och att vara fysiskt aktiva (Lindström, 2000). Sammanfattningsvis finns ett flertal forskningsresultat som pekar på positiva hälsoeffekter av föreningsaktivitet på både samhälls- och individnivå.

Begreppet socialt kapital har i flera studier förknippats med ökat välbefinnande. Som redan har nämnts tidigare är begreppet socialt kapital mångfasetterat och huruvida forskarna finner något samband mellan socialt kapital och hälsa varierar också utifrån hur de har valt att definiera socialt kapital (Rostila, 2007). Om forskarna har valt att betrakta socialt kapital som en kollektiv resurs, utifrån Putnams syn på betydelsen av föreningsliv och nätverk har sambanden ofta varit positiva. Studier som däremot har betraktat socialt kapital som en individuell resurs har däremot uppvisat mer motsägelsefulla resultat.

I en studie av Mikael Rostila (2007) undersöks det huruvida det finns något samband mellan (social) tillit till andra och självuppskattad hälsa. I en internationellt jämförande studie finner Rostila att medborgarna i länder med en i genomsnitt hög tillit till andra också uppger sig må bättre än medborgarna i länder med en i genomsnitt låg tillit till andra. Rostila undersöker även om typen av välfärdssystem har någon inverkan på den självuppskattade hälsan.

Frågor att diskutera:

- **Föreningslivet bidrar i lokalsamhället till att skapa normer för accepterat beteende på gott och ont. Har du exempel?**
- **Den ideella sektorn bidrar med att ge de aktiva en känsla av att vara behövda och efterfrågade även utanför arbetslivet – är det en unik kompetens för föreningar?**
- **Forskare menar att det kan finnas en risk att ekonomiskt svaga områden halkar efter ännu mer på grund av avsaknad av investeringar i det lokala föreningslivet. Tror du att det stämmer, eller är andra faktorer mer avgörande?**

Kapitel 6.

Avslutningsvis

Teorierna och frågorna

Förhoppningsvis har tidigare avsnitt bidragit till förståelse av hur omfattande dessa delar av den samtida forskningen om föreningslivet är. Det är därför svårt att påstå att det finns stora områden som fortfarande är helt outforskade. Däremot pågår hela tiden förändringsprocesser i samhället, till exempel förändrade utbildningsnivåer, flyttning från landsbygd till större samhällen, invandring och förändrade ekonomiska förutsättningar, som i sig kan påverka och ifrågasätta tidigare forskningsresultat. Den fortsatta forskningen handlar mer om att försöka tränga djupare in i hur olika fenomen hänger samman och att kombinera olika sorters kunskap och teoretiska förklaringar.

Vilken betydelse har föreningslivet för demokratin i Sverige i dag? I Vetenskapsrådets sammanställning av forskning om folkrörelser och det civila samhället avfärdas föreningars betydelse för demokratin med ett konstaterande att detta numera torde vara klarlagt i forskningen.

Frågan är dock vilken typ av demokrati eller vilken typ av betydelse det är som avfärdas? Sambanden mellan det valdemokratiska idealet, den formella röstningsproceduren vid allmänna val, och föreningsaktivitet och föreningslivets styrka framstår alltjämt som svaga. I denna mening kan kritiken mot föreningsars betydelse för demokratin vara riktig. Återigen är det dock viktigt att poängtera att synen på vilket demokratiideal som är eftersträvansvärt och synen på vilken roll staten bör inta gentemot föreningslivet också är av betydelse för hur föreningslivets roll i demokratin värderas. Många teoribildningar om föreningslivets betydelse vilar underförstått eller uttalat på normativa föreställningar om vilken demokratimodell som är eftersträvansvärd.

Föreningar och välbefinnande: en annan värld?

Om den statsvetenskapligt präglade forskningen har kommit att inta en mer kritisk och ifrågasättande hållning gentemot föreningslivet, har forskningen med folkhälso-betonad inriktning kommit att se mer positivt på föreningslivet. Kanske beror detta på att effekterna av föreningsdeltagande och föreningsengagemang numera främst ryms inom ett ökat psykosocialt välbefinnande? Teorierna om föreningslivets fostrande och demokratiskt skolande roll har till viss del förblivit intakta över tid, trots omvälvande förändringar i Sverige. Vad föreningslivet betydde för medborgarna under folkrörelsernas framväxt och vad den betyder i dag är inte nödvändigtvis samma sak.

I Bo Hagströms återkommande tv-serie *Solens mat* om Italien och italiensk matkultur rullar ständigt bilder förbi med äldre män som sitter kring bord och spelar kort eller står på torget och diskuterar, medan kvinnorna sitter i skuggan och samtalar eller står i köket och lagar mat. Finns några liknande mötesplatser i Sverige på medelstora och små orter? Precis som Bo Rothstein påpekat har Sverige av historiska skäl aldrig utvecklat något som kan liknas vid en pubkultur, även om denna form av umgänge

har ökat i och med en mindre sträng alkohollagstiftning. Även om bilden av de sociala och lyckligt småpratande italienarna naturligtvis är stereotyp, säger den något om vad vi kanske använder föreningar till, nämligen som mötesplatser.

De folkhälsoinriktade studierna verkar finna vissa samband mellan hälsa och föreningsaktivitet. Ohälsa kan i sin tur utgöra en faktor som förklarar lägre politiskt deltagande och lägre social tillit.

Hör det självskattade välbefinnandet ihop med politik? Vissa studier har påpekat att det kan finnas samband mellan att uppfatta sig själv som utanför samhället (med ett bristande förtroende för myndigheter) och att ha extrema politiska uppfattningar. Dock verkar det mer tveksamt att bristen på föreningsengagemang generellt sett har något samband med att till exempel rösta på extremhögern. Som redan nämnts finns det studier som visar på risken att människor snarare förstärker varandras åsikter i grupsituationer än att de bidrar till att göra varandra mer toleranta.

En annan aspekt är hur medborgare med funktionshinder eller sociala problem via självorganisering i föreningslivet krävt att bli sedda och att få inflytande över områden som rör dem. Ett exempel på detta är hur organisationer för psykiskt sjuka, bland andra RSMH, drev på avvecklingen av de stora mentalsjukhusen. Forskningen om dessa grupper har en delvis annorlunda inriktning där bemäktigande, *empowerment*, och synliggörande av grupperna är centralt. Frågan för många grupper handlar fortfarande om att få bli företrädare och representerade.

Frågor som söker svar

Det som slår den som läser Gunnar Heckschers (1951) beskrivningar av det svenska föreningslivet är hur ofta återkommande vissa frågeställningar är inom forskningen. Ökad byråkratisering och minskad medlemsaktivitet inom

folkrörelserna framstår fortfarande som aktuella frågor.

Vi kan skönja flera inriktningar av forskningen om föreningslivet. En inriktning gäller föreningsdeltagandets betydelse för individerna, till exempel träning i medborgarliga färdigheter, skapande av sociala nätverk, politiskt deltagande och välbefinnande. En annan inriktning studerar grupperns påverkan på och inflytande över politiska beslut, särskilt på det nationella planet. En tredje inriktning, som nämnts tidigare, arbetar med kartläggning och jämförande analyser av lokala föreningskulturer och -praktiker och deras inflytande på politiska beslut nationellt och lokalt.

Förhållandena på nationell nivå är relativt väl genomlysta. Att det funnits ett intimt samarbete mellan stat och folkrörelser har ur vissa demokratiska synvinklar varit problematiskt men samtidigt gjort det mer lönt för gemene man att bilda och gå med i föreningar. Detta genom att föreningarna haft makt att påverka den förda politiken. Kommer arbetslivets organisationer att fortsatt ha en framträdande roll eller kommer andra frågor att engagera medborgarna i större utsträckning? Är integritet, identitet och yttrandefrihet de postmateriella frågorna som berör många människor i framtiden?

Forskningen har haft svårt att via surveyundersökningar finna samband som talar för att föreningslivet har den fostrande och demokratiskolande effekt som Putnam hävdar. Vad som ofta faller bort i sådana undersökningar är frågan om medborgarna *någonsin* varit aktiva inom föreningslivet eller inte. Oftast ställs bara frågor om nutid eller relativt kort tid bakåt. Vilka faktorer har betydelse för vissa grupperns frånvaro i föreningslivet? Hur förhåller sig föreningslivet till könsskillnader? I vilken utsträckning minskas eller förstärks ojämlikheter?

Vilken roll spelar föreningslivet för att skapa möten och kontakter mellan förtroendevalda och medborgare? Forskningen visar på att föreningsaktiva är mer benägna än andra att personligen kontakta politiker i

samhällsfrågor. För att bredda förståelsen av detta krävs kombinationer av kvantitativa kartläggande studier och mer fördjupande fallstudier. De kartläggande studierna behövs för att få en generell bild av läget och för att förstå vilken typ av fall det är som senare djupare studeras.

Ytterligare frågor som har väckts är i vilken utsträckning det förekommer lokala variationer inom Sveriges föreningsliv? Både i historiska och samtida beskrivningar av svenska samhällen lyfts ofta föreningslivets roll fram. Finns det lokala föreningstraditioner och i vilken utsträckning har dessa i sådana fall påverkat de lokala politiska kulturerna?

Religionsfrihet är en fråga som var aktuell och brännande vid tiden för de stora folkrörelsernas bildande. Väckelserörelsen och frikyrkorna kämpade för medborgarnas rätt till religionsfrihet i Sverige. Detta är en fråga som återigen har aktualiserats men ur något annorlunda synvinkel. En ändring i regeringsformen gjordes 2002 med följande innehåll: »Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas« (SFS 2002:903). Detta väcker ytterligare frågor. Inbegriper framtiden en stegring av konflikter mellan olika grupper, vars krav på inflytande och särskilda rättigheter, kan ställas mot varandra? Eller kommer framtida konflikter att kunna hanteras inom det traditionella politiska systemet utifrån den tradition av konsensus och samförstånd som under lång tid präglat Sverige?

Frågor att diskutera:

- **Många teoribildningar om föreningslivets betydelse vilar underförstått eller uttalat på givna föreställningar om vilken demokratimodell som är eftersträvarsvärd. Vilka föreställningar om demokrati har vägt tungt i Sverige?**
- **Vi kan skönja flera inriktningar på forskningen om föreningslivet. Vad tycker du är viktigt att beforska; betydelsen för individerna, påverkan på politiska beslut, lokala föreningskulturer? Annat?**

Referenser

Tryckta källor

- Ahrne, Göran & Papakostas, Apostolis, 2006, »Kollektivt handlande i rörelser och organisationer«, i Wettergren, Åsa & Jamison, Andrew, Sociala rörelser: politik och kultur, Lund, Studentlitteratur
- Almond, Gabriel & Verba, Sidney, 1963, *The Civic culture: Political attitudes in Five Nations*, Princeton, Princeton University Press
- Amnå, Erik, 1995, Ideell verksamhet : förutsättningar, organisering och betydelse : handlingsprogram för forskning, DS 1995:30
- Amnå, Erik, 2008, *Jourhavande medborgare*, Lund, Studentlitteratur
- Armigeon, Klaus, 2007, »Political participation and associational involvement«, i van Deth, Jan, Montero José Ramón, Westholm, Anders (red.), *Citizenship and involvement in European democracies: a comparative analysis*, London, Routledge
- Aronsson, Peter, 1999, »Lokala medborgarskap - det dolda kulturarvet«, i Amnå, Erik (red), *Demokrati och medborgarskap*, SOU 1999:77
- Ayatar, Osman, 2007, *Mångfaldens organisering : om integration, organisationer och interetniska relationer i Sverige*, Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis, *Stockholm studies in sociology* 27
- Back, Pär-Erik, *Sammanslutningarnas roll i politiken 1870-1910*, Skellefteå, Västerbottens tryckeri AB
- Baer, Douglas, 2007, »Voluntary Association Involvement in Comparative Perspective människor med bättre självskattad hälsa«, i Trägårdh, Lars (red), *State and Civil Society in Northern Europe*, New York, Berghahn Books
- Bengtsson, Åsa, 2008, *Politiskt deltagande*, Lund, Studentlitteratur
- Berman, Sheri, 1997, »Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic«, *World Politics*, Vol. 40, Nr. 3
- Björkman, Hans, 2005, *Learning from members: Tools for strategic positioning and service innovation in trade unions*, Stockholm, Stockholm School of Economics
- Blomdahl, Ulf, 1990, *Folkrörelserna och folket*, Stockholm, Carlssons förlag i samarbete med Institutet för framtidsstudier
- Boström, Magnus, 2001, *Miljörelsens mångfald*, Lund, Arkiv förlag
- Brundin, Pia, 2009, *Politics on the Net: NGO practices and experiences*, Örebro, Örebro Political Studies, Örebro universitet
- Bäck, Henry, Offerdal, Audun & Aars, Jacob, 2005, »Partikommunens uppgång och fall«, i Demker, M & Svåsand, L (red), *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*, Stockholm: Santérus
- Bäck, Mats & Möller, Tommy, 2003, *Partier och organisationer*, Stockholm, Norstedts juridik
- Curtis, James, Baer, Douglas & Grabb, Edward, 2001, »Nations of joiners: Explaining Voluntary Association Membership in Democratic Societies«, *American Sociological Review*, 66
- Coleman, James, 1990, *Foundations of Social Theory*, Cambridge, Harvard University Press
- Demker, Marie & Svåsand, Lars (red), 2005, *Partiernas århundrade: Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*, Stockholm, Santérus Förlag

- Ek, Arne, 2006, Att konstruera en uppslutning kring den enda vägen : om folkkrörelsers modernisering i skuggan av det östeuropeiska systemskiftet, Huddinge, Södertörn dissertations 8, Södertörns högskola
- Emami, Abbas, 2004, »Internationaliserade relationer, fria organisationer - om sverigearniernas föreningsliv«, i Bengtsson, Bo (red), Föreningsliv, makt och integration : rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram
- Eriksson, Katarina, 2007, Spelar adressen någon roll?, Umeå, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet
- Erlingsson, Gissur, 2005, Varför bildas nya partier?: Om kollektivt handlande och partientreprenörer, Lund, Lund political studies 141, Lunds universitet
- Esmer, Yilmaz & Pettersson, Thorleif, 2005, »Vilka är annorlunda?: om invandrararnas möten med svensk kultur«, Norrköping, Integrationsverket, Integrationsverkets rapportserie 2005:3
- Feltenius, David, 2004, En pluralistisk maktordning? : om pensionärsorganisationernas politiska inflytande, Umeå, Statsvetenskapliga institutionens skriftserie 2004:5, Umeå universitet
- Foley, Michael & Edwards, Bob, 1996, »The Paradox of Civil Society«, Journal of Democracy, Vol. 7, Nr. 3
- Frykman, Jonas & Hansen, Kjell, 2005, »Att leva på kassan: allmän försäkring och lokal kultur«, Stockholm, Försäkringskassan 2005:3
- Frykman, Jonas & Hansen, Kjell, 2009, I ohälsans tid : sjukskrivningar och kulturmönster i det samtida Sverige, Stockholm, Carlssons förlag
- Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red), 2003, Demokratins mekanismer, Malmö, Liber
- Granovetter, Mark, 1973, »The strength of weak ties«, American Journal of Sociology, Vol. 78, Nr. 6
- Hamrén, Robert, 2007, Vi är bara några kompisar som träffas ibland: Rotary som manlig arena, Linköping, Linköping studies in arts and science 397, Linköpings universitet
- Hadenius, Axel, 1992, Democracy and Development, Cambridge, Cambridge University Press
- Harding, Tobias, 2009, »Kan man lära ungdomar demokrati? Statlig ungdomspolitik och frivilliga organisationer«, i Fornäs, Jonas & Harding, Tobias (red), Kulturellt: Reflektioner i Erling Bjurströms anda, Linköping, Linköping University Electronic Press
- Heckscher, Gunnar, 1951, Staten och organisationerna, Stockholm, Kooperativa förbundets bokförlag
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red), 2001, »Land, du välsignade?«, Göteborg, Göteborgs universitet, SOM-institutets rapport, 26
- Hooghe, Marc, 2003, »Participation in voluntary associations and value indicators : the effect of current and previous participation experiences«, Non Profit and Voluntary Sector Quarterly, Vol. 32, Nr. 1
- Hvenmark, Johan, 2008, Reconsidering Membership, Stockholm, Ekonomiforskningsinstitutet vid Handelshögskolan
- Hyypä Markku, Mäki Juhani, 2003, »Social participation and health in a community rich in stock of social capital«, Health Education Research, Vol. 18, Nr 6
- Inglehart, Ronald, 1997, Modernization and Postmodernization, Princeton, Princeton University Press
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian, 2005, Modernization, Cultural Change and Democracy, Cambridge, Cambridge University Press

- Jansson, Torkel, 1985, Adertonhundralets associationer: forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870, Uppsala, Studia historica Upsaliensia, Uppsala universitet
- Jepsson Grassman, Eva & Svedberg, Lars, 2007, »Civic Participation in a Scandinavian Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden, i Trägårdh, Lars (red), State and Civil Society in Northern Europe, New York, Berghahn Books
- Johansson, Folke, Karlsson, David, Johansson, Bengt & Norén Bretzer, Ylva, 2007, »Kommunstorlek och demokrati«, Stockholm, Rapport Sveriges kommuner och landsting i samarbete med CEFOS
- Johansson, Staffan, 2005, Ideella mål med offentliga medel, Stockholm, Sober Förlag
- Jonsson, Gun, 2005, Tanter och representanter : dilemman i frivilliga organisationer - en fråga om oligarki eller demokrati?, Umeå, Akademiska avhandlingar vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet
- Karlsson, Magnus, 2002, Själv men inte ensam: om självhjälpsgrupper i Sverige, Stockholm, Rapport i socialt arbete 134, Stockholms universitet
- Katz, Richard & Mair, Peter (red), 1994, How parties organize : change and adaptation in party organizations in western democracies, London, Sage
- Kawachi Ichiro, Kennedy Bruce, Lochner, Kimberly, Prothrow-Stith, Deborah, 1997, »Social capital, income inequality, and mortality«, American Journal of Public Health, Vol. 87, Nr. 9
- Kawachi, Ichiro, Kennedy, Bruce, Glass, Roberta, 1999, »Social capital and self-rated health: a contextual analysis«, American Journal of Public Health, Vol. 89, Nr. 8
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo, 2005, »Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare State Institutions«, Comparative Political Studies, Vol. 38, Nr. 4
- Köpsén, Susanne, 2008, Från revolution till reträtt: lärande i en fackförenings vardag, Linköping, Linköping Behavioural Science Studies nr 134, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet
- Larsson, Jan, 2008, Folkhemmet och det europeiska huset: svensk välfärdsstat i omvandling, Stockholm, Hjalmarsson & Högberg
- Lewin, Leif, 1992, Samhället och de organiserade intressena, Stockholm, Norstedts
- Liljeberg, Karin, 2005, »Hur påverkas hälsan av delaktighet och inflytande i samhället? En litteratursammanställning«, Stockholm, Statens folkhälsoinstitut, Rapport 2005:2
- Lindberg, Elisabet, 2005, Vad kan medborgarna göra?, Stockholm, Almqvist & Wiksell International
- Lindahl, Rutger & Naurin, Daniel, 2009, »Flexibel integration och utanförskapets pris«, Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Lindström, Martin, 2000, Social participation, social capital and socioeconomic differences in health-related behaviours: An epidemiological study, Lund, Avdelningen för socialmedicin, Samhällsmedicinska institutionen, Lunds universitet
- Lindström, Martin, 2005, »Ethnic differences in social participation and social capital in Malmö, Sweden: a population-based study«, Social Science & Medicine, Vol. 60, Nr. 7
- Lindström, Martin, Moghaddassi M, Bolin K, Lindgren B, Merlo J., 2004, »Social participation, social capital and daily tobacco smoking: a population-based multilevel analysis in Malmö, Sweden«, Scandinavian Journal of Public Health, Vol. 31

- Lundkvist, Sven, 1974, *Politik, nykterhet och reformer : en studie i folkrörelsernas politiska verksamhet 1900-1920*, Uppsala, Studia historica Upsaliensia 53, Uppsala universitet
- Lundkvist, Sven, 1977, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*, Stockholm, Sober förlag
- Lundåsen, Susanne, 2004, *En föreningsbaserad demokrati?*, Åbo, Åbo Akademi förlag
- Lundåsen, Susanne, 2005, »Frivilliga insatser och hälsa«, Stockholm, Statens folkhälsoinstitut, Rapport 2005:43
- Micheletti, Michele, 1994, *Det civila samhället och staten*, Stockholm, Fritzes
- Morales, Laura, 2009, *Joining Political Organizations*, London, ECPR Press
- Naurin, Daniel, 2001, »Lobbyism, korporatism eller den stängda dörrrens politik?: institutionella reformer för och mot organiserade intressen«, Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Nilsson, Tom, 2007, *Till vilken nytta?: Om det lokala politiska deltagandets karaktär, komplexitet och konsekvenser*, Lund, Lund Political Studies 139, Lunds universitet
- Oskarsson, Sven, 2006, »Valdeltagandets mekanismer«, i Esaiasson, Peter & Westholm, Anders, *Deltagandets mekanismer : det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*, Malmö, Liber
- Papakostas, Apostolis, 2003, »Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor«, Stockholm, Stockholms universitet, Score: Rapportserie 2003:6
- Pettersson, Olof, Hermansson, Jörgen, Micheletti, Michele, Teorell, Jan & Westholm, Anders, 1998, *Demokrati och medborgarskap*, Stockholm, SNS förlag
- Pettersson, Thorleif, & Esmer, Yilmaz, 2008, *Changing values, persisting cultures*, Leiden, Brill
- Pettersson, Thorleif & Lundåsen, Susanne, 2009, »Tillit, medborgaranda och kommunpolitik«, i Trägårdh, Lars (red), *Tillit i det moderna Sverige*, Stockholm, SNS förlag
- Pharr, Susan & Putnam, Robert (red), 2000, *Disaffected Democracies*, Princeton, Princeton University Press
- Putnam, Robert, 1993, *Making Democracy Work*, Princeton, Princeton University Press
- Putnam, Robert, 2000, *Bowling Alone*, New York, Simon & Schuster
- Quintelier, Ellen, 2008, »Who is Politically Active: The Athlete, the Scout Member or the Environmental Activist?«, *Acta Sociologica*, Vol. 51, Nr. 4
- Rostila, Mikael, 2008, *Healthy bridges : studies of social capital, welfare, and health*, Stockholm, Department of Sociology, Stockholms universitet
- Rothstein, Bo, 1992, *Den korporativa staten: intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*, Stockholm, Norstedts
- Rothstein, Bo, 2003, *Sociala fällor och tillitens problem*, Stockholm, SNS förlag
- Rothstein, Bo & Trägårdh, Lars, 2007, »The State and Civil Society in an Historical Perspective: The Swedish Case«, i Trägårdh, Lars (red), *State and Civil Society in Northern Europe*, New York, Berghahn Books
- Rydgren, Jens, 2009, »Social Isolation? Social Capital and Radical Right-wing Voting in Western Europe«, *Journal of Civil Society*, Vol. 5, Nr. 2
- Sandström, Annica, 2008, *Policy Network: the relation between structure and performance*, Luleå, Department of Business Administration and Social Sciences, Department of Political Science, Luleå Tekniska Universitet
- Schofer, Evan & Fourcade-Gourinchas, Marion, 2001, »The Structural Contexts of Civic Engagement: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective«, *American Sociological Review*, 66

- Selle, Per & Strømsnes, Kristin, 2001, »Membership and democracy: should we take passive support seriously«, i Dekker, Paul & Uslaner, Eric (red.), *Social capital and politics in everyday life*, London, Routledge
- Selle, Per & Wollebæk, Dag, 2002, »Does Participation in Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope, and Type«, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 31, Nr. 1
- Stolle, Dietlind, 2001, »'Getting to trust': an analysis of the importance of institutions, families, personal experiences and group membership«, i Dekker, Paul & Uslaner, Eric (red), *Social capital and participation in everyday life*, New York, Routledge/ECPR studies in European political science
- SOU 2000:1, *En uthållig demokrati!*, Stockholm, Fritzes, Demokratiutredningens slutrapport.
- Socialstyrelsen, 2008, »Integrationsarbetet i civilsamhället: Unga och äldre i blickfånget«, Stockholm, Rapport 2008-123-10
- Strömblad, Per, 2003, *Politik på stadens skuggsida*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 152, Uppsala universitet
- Strömblad, Per & Adman, Per, 2009, »Political Integration through Ethnic and Nonethnic Voluntary Associations?«, *Political Research Quarterly*
- Strømsnes, Kristin & Wollebæk, Dag, 2008, »Voluntary Associations, Trust, and Civic Engagement: A Multilevel Approach«, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 37, Nr. 2
- Subramanian, VS, Kawachi, Ichiro & Glass, Bruce, 2001, »Does the state you live in make a difference? Multilevel analysis of self-rated health in the US«, *Social Science and Medicine*, Vol. 53, Nr. 1
- Svedberg, Lars, von Essen, Johan & Jegermalm, Magnus, 2010, »Svenskarnas ideella engagemang är större än någonsin: insatser i och utanför föreningslivet«, Stockholm, Enheten för forskning om det civila samhället, Ersta Sköndal Högskola, Rapport till regeringen
- Svedberg, Lars & Trägårdh, Lars, 2006, »Introduktion«, i Svedberg, Lars & Trägårdh, Lars, *Det civila samhället som forskningsfält: nya avhandlingar i ett nytt sekel*, Stockholm, Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds Förlag
- Swärd, Hans & Starrin, Bengt, 2006, »Makt och socialt arbete«, i Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red) *Socialt arbete: en grundbok*, Stockholm, Natur och Kultur
- Söderholm Werkö, Sophie, 2008, *Patient Patients?: Achieving Patient Empowerment through active participation, increased knowledge and organisation*, Stockholm, School of Business Administration, Stockholms universitet
- Teorell, Jan, 2003, »Linking Social Capital to Political Participation: Voluntary Associations and Networks of Recruitment«, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, Nr. 1
- Teorell, Jan & Westholm, Anders, 1999, »Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre«, i SOU 1999:132, *Demokratiutredningens forskarvolym XII*
- Trägårdh, Lars, 2009, »Det civila samhällets karriär som vetenskapligt och politiskt begrepp i Sverige«. *Tidskrift för Samfunnsforskning*, Vol. 49, Nr. 4
- Uhrwing, Marie, 2001, *Tillträde till maktens rum : om intresseorganisationer och miljöpolitiskt beslutsfattande*, Hedemora, Gidlund, Göteborg studies in politics 70
- Undén, Anna-Lena, 2004, *Hur mår patienten?: en psykosocial betraktelse av primärvårdspatienter*, Stockholm, Karolinska University Press
- Uslaner, Eric, 1999, »Democracy and social capital«, i Warren, Mark (red), *Democracy and Trust*, Cambridge, Cambridge University Press
- Uslaner, Eric, 2002, *The Moral Foundations of Trust*, Cambridge, Cambridge

- Vamstad, Johan, 2006, »A literary overview of Swedish civil society research«, Stockholm, Forskningsavdelningens arbetsrapportserie 40, Ersta Sköndal Högskola
- Vamstad, Johan, 2007, *Governing welfare : the third sector and the challenges to the Swedish welfare state*, Sundsvall, Mid Sweden Doctoral Dissertation, Mittuniversitetet
- Van Biezen, Ingrid, Mair, Peter & Poguntke, Thomas, 2009, »Going, going ... gone?: Party Membership in the 21st Century«, Lissabon, Paper presenterat vid ECPR:s Joint Sessions
- Van der Meer, Tom & Van Ingen, Erik, 2010, »Schools of Democracy? Disentangling the relationship between civic participation and political action in 17 European countries«, *European Journal of Political Research*, Vol. 48, Nr. 2
- Van Deth, Jan, 2003, »Measuring social capital: orthodoxies and continuing controversies«, *International Journal of Social Research Methodology*, Vol.6, Nr. 1, s. 79-92
- Van Deth, Jan, Ramón Montero, Jose & Westholm, Anders, 2007, *Citizenship and involvement in European democracies: a comparative analysis*, London, Routledge
- Van Deth, Jan & Zmerli, Sonja, 2010, »Introduction: Civicness, Equality, and Democracy—A "Dark Side" of Social Capital?«, *American Behavioral Scientist*, Vol. 53, Nr. 1
- Veenstra, Gerry, 2001, »Social capital, SES and health: an individual-level analysis«, *Social Science & Medicine*, Vol. 50
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman & Brady, Henry, 1995, *Voice and Equality*, Cambridge, Harvard University Press
- Vetenskapsrådet, 2003, »Kartläggning av forskning om demokrati och offentlig förvaltning och folkrörelser«, Stockholm
- Vogel, Joakim, Amnå, Erik, Munck, Ingrid & Häll, Lars, 2003, »Föreningslivet i Sverige«, Stockholm, SCB Rapport 98
- Von Essen, Johan, 2008, *Om det ideella arbetets betydelse*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis
- Wollebæk, Dag & Selle, Per, 2002, »Does Participation in Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope, and Type«, *Non Profit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 31, Nr. 1
- Wijkström, Filip, 1998, *Different faces of civil society*, Stockholm, Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan
- Wijkström, Filip & Lundström, Tommy, 2002, *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*, Stockholm, Sober Förlag
- Wohlgemuth, Daniel, 2006, *Den responsiva demokratin? : effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 165, Uppsala universitet
- Wörlund, I, 2008, »Local Parties in Sweden«, i Reiser, M & Holtmann, E (red), *Farwell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*, Mannheim, VS Verlag für Sozialwissenschaften

Tryck: Stockholm 2010
ISBN: 978-91-7437-056-0

